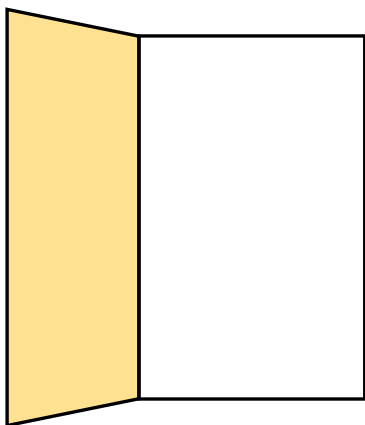

ПРЕВОД И ПРЕХОД

**Българската литература в превод:
статистики, коментари, препоръки**

Изследване по поръчка на фондация
„Следваща страница“

второ, преработено издание
май 2023

ПРЕВОД И ПРЕХОД

**Българската литература в превод:
статистики, коментари, препоръки**

Изследване по поръчка на фондация
„Следваща страница“

второ, преработено издание
май 2023

Фондация „Следваща страница“

www.npage.org

Авторски екип на изследването

Ани Бурова

Биляна Курташева

Вера Траянова

Надежда Радулова

Нева Мичева

Светлана Илиева

Яна Генова

и екип на фондация „Следваща страница“

Кремена Христова, асистент библиографии

Владимир Любенов, коректор

Разпространява се безплатно

**Мненията, изразени в настоящия текст,
принадлежат на своите автори и не ангажират
фондация „Следваща страница“**

This work is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial-ShareAlike
2.5 Bulgaria License

СЪДЪРЖАНИЕ

1. ЦЕЛИ, обхват и методология на изследването.....	5
2. РЕЗУЛТАТИ и контекст.....	9
2.1. Българското отсъствие.....	9
2.2. Глобално книгоиздаване и глоболизираща се литература ...	12
2.3. Периодизация и тенденции, 1989-2010	14
2.4. Автори и езици.....	18
2.5. Вътрешен контекст и преводимост.....	25
2.6. Институции и финансиране	29
3. РОЛЯТА НА ПРЕВОДАЧА или за избраните от езика.....	38
4. КОЙТО РИСКУВА - (НЕ) ПЕЧЕЛИ.	
Издателите на българска литература.....	45
4.1. Най-активни издателства.....	45
4.2. Профил, мотивация, селекция	48
4.3. Пазарен успех?.....	49
5. ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ за една евентуална стратегия за българската литература в превод.....	54
5.1. Стратегически недостатъци на участието на българската литература в международната литературна комуникация.....	54
5.2. Възможни стратегически подходи.....	55
5.3. Възможни инструменти с доказан ефект върху динамиката на преводите	59
5.4. Няколко източноевропейски национални програми за подкрепа на превода: дейности и бюджети.....	66
5.5. Разпределение на разходите при 9 организации за подкрепа на книгата и преводите в Европа	71

Следващите части са достъпни на www.npage.org

6. ШЕСТ КОНКРЕТНИ СЛУЧАЯ

- 6.1. Италия
- 6.2. Испания
- 6.3. Австрия и Германия
- 6.4. Чехия
- 6.5. Франция

7. БИБЛИОГРАФИЯ на литературните преводи от български език, 1989-2010

ПРИЛОЖЕНИЯ

- I. Бележка за надеждността на библиографските източници
- II. Използвани източници

*Изследването обхваща
преводите от български
на 39 езика,
издадени в 20-годишния период
от 1989 до края на 2010 година
в повече от 40 държави...*

1. ЦЕЛИ, ОБХВАТ И МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Целта на настоящото изследване е да събере и анализира данни и мнения за състоянието на литературните преводи от български на други езици след 1989 г. За първи път от 1989 г. насам са събрани максимално изчерпателни библиографски данни, които са необходимото първо условие за всеки последващ анализ или политика за българската книга извън страната. На фона на битувашите в българските литературни и медийни среди разнообразни митологии по отношение на преводната съдба на „българската литература“ изследването предлага емпирични данни, поставя под въпрос валидността на някои общи постановки и се опитва да изведе тенденции и добри практики. Въз основа на анализа и на мненията на заинтересованите лица (преводчици, издатели, институции) текстът предлага и общи подходи и конкретни препоръки за една бъдеща политика на промоция на българска литература извън страната.

Изследването обхваща преводите от български на **39 езика**, издадени в 20-годишния период от **1989 до края на 2010 година** в **повече от 40 държави**¹. За целите на изследването определението „българска литература в превод“ включва поезия, проза и драма, първоначално създадени на български език и издадени в превод извън територията на България в книжен формат. В съответствие с това ограничение в изследването не са включени нито издадени в България преводи, нито произведения на български автори, написа-

¹ Включени са преводи и на езици, които са официални в повече от една държава, което, разбира се, не винаги означава, че те се разпространяват отвъд мястото на издаването си. Така например преводите на арабски са издавани в пет различни държави от арабския свят. По отношение на английския език включваме единствено издания от Обединеното кралство и САЩ. Испанските преводи в библиографията са издадените единствено в Испания, но не и в други държави, чиито официален език е испански.

ни на други езици. Не се включват също и многобройните преводи в периодични издания, интернет източници и др.

Припомняйки наличната традиция в изследваната област, нека отбележим, че от 1964 г., когато излиза книгата на Веселин Трайков „Българска художествена литература на чужди езици 1832-1962“, до днес преводната реализация на българската литература в чужбина не е била обект на цялостно изследване. През следващите десетилетия по тази тема са излизали отделни доклади на международните конгреси по българистика, статии върху преводите от български в отделни страни или преводите на конкретни български автори. В този смисъл отвъд практическата си насоченост настоящото изследване запълва съществена историческа и фактологическа празнина.

Събраната библиография включва **721 единици**, от които **631 авторски книги** и **90 антологии**.

Методологията на изследването се състои от следните компоненти:

- Обработка, прецизиране, анализ, разширяване и окрупняване на наличните **библиографски бази данни**² (справки от националните библиотеки в Европа; UNESCO Index Translationum; лични архиви на преводачи, автори и българисти; издателски каталози и т.н.);
- Провеждане и обобщаване на **60 писмени анкети** с преводачи, издатели, българисти и представители на ангажираните културни институции от общо 14 страни, предимно (но не само) от страни членки на ЕС;
- **Шест индивидуални изследвания със специален фокус** върху ситуацията с превода на българска литература в няколко страни (Франция, Италия, Испания, Германия, Австрия, Чехия). Изборът на страните е мотивиран от желанието да се проследи динамиката на българските

² Пълен списък на използваните библиографски бази данни се съдържа в Приложение 1.

преводи в сравнителна европейска перспектива - като мащаб, традиции, специфика на читателските аудитории - литературни сцени и пазари;

- **Обобщаване на резултатите от изследването в статистики** (най-много превеждани автори; издателства и езици с най-много преводи от български);
- **Въз основа на обобщените резултати от различните източници и опита на Фондация „Следваща страница“ с практиките на други държави са формулирани общи насоки и препоръки за една бъдеща политика за промоция на българска литература.**

За съжаление в хода на работата се оказва, че всички готови библиографски бази данни (или поръчани за изследването специфични библиографски справки) са неизчерпателни и непрецизни. Изводът е, че UNESCO Index Translationum и фондовете на националните библиотеки не са достатъчен и достатъчно надежден източник за изготвяне на пълна библиография на литературните преводи от български. Опитавме се да компенсираме част от липсващата информация чрез събиране на данни от автори, преводачи, издатели и българисти, както и чрез безбройни проверки в интернет на издателски каталози, литературни сайтове и онлайн книжарници. Въпреки това на този етап библиографията може да претендира, че покрива не повече от 90% от издадените в периода преводи. В библиографията е възможно да са пропуснати издания без ISBN или издадени от различни неправителствени организации и невлезли в книгоразпространителската мрежа на съответната страна. Оттук и заключението ни, че за да се постигне пълна изчерпателност на библиографията, е необходимо да се проведат отделни дълбочинни изследвания по езици, които да работят не само с наличните данни от националните библиотеки, но и с личните архиви на преводачи и българисти и с каталозите на издателствата, публикували българска литература в превод.

Достъпът до една литература в превод, разбира се, не се изчерпва с достъпа до отделни нейни заглавия, издадени в книжен формат. Пълната картина на българската литература в превод би включвала и други важни канали като преводи в периодични издания и онлайн ресурси, които това изследване няма възможност да обхване.

Възможни **ползватели** на изследването и **адресати** на препоръките са всички ангажирани във формирането на културни политики, популяризацията на българската литература извън страната и контекстуализирането ѝ в чужди културни ситуации: институции като Министерство на културата, Министерство на външните работи и Министерство на образованието; българските културни центрове и институти в чужбина; писателски и преводачески съюзи; катедри по славистика и балканистика; частни и неправителствени организации, работещи в сферата на културата; издатели, книгоразпространители, книжари, литературни агенти, журналисти в културните отдели на медиите, преводачи, автори и, разбира се, една по-широка и заинтересована общност в страната и извън пределите ѝ.

2. РЕЗУЛТАТИ И КОНТЕКСТ

„Тия песни са творение на един народ, който почти един век не е имал своя литература, която да го рекламира на пазаря на световната суета.“

Пенчо Славейков, „Сянката на Балкана“, 1904

„...струва ми се, че българската книга и автор просто ги няма „на мегданя“... Тъй като не е класирана сред „авторитетните“ литератури, [българската] няма своя константна читателска аудитория...“

Хюсеин Мевсим, преводач, Турция

2.1. Българското отсъствие?

От Възраждането насам във всички периоди на новата история българската литература е превеждана и представяна извън страната оскъдно, инцидентно. При все това някои ключови произведения успяват да се наложат паралелно в България и в чужбина. Да напомним малко известния факт, че „Под игото“ излиза като самостоятелна книга първо на английски в Лондон, в *Heinemann's International Library* през 1893 г.³ и едва на следващата година - в София, в издателството на Т. Ф. Чипев. През 1895 г. романът е преведен в Норвегия (вероятно по английското издание) - и това е само началото на респектиращата му преводна история. „Под игото“ е една от най-превежданите български книги и приживе на автора си, и след смъртта му. Така че новата българска литература няма причини да се оплаква от лош старт по отношение на превеждането и издаването си в чужбина. Въпросът е къде се губи тази инерция.

През тоталитарния период литературният експорт е подчинен на държавната политическа и идеологическа машина. Държавата контролира

³ След публикуването му на части в „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ (1889-1890).

целия процес - от селекцията на автори и произведения, подходящи за превод, до осигуряването на преводачи и издателства по междупартийни и междудържавни спогодби, според които литературите на „братските“ социалистически страни се превеждат взаимно на квотен принцип. Това осигурява относително присъствие и видимост на българската литература в тези рамки.

На книжния пазар отвъд Желязната завеса (във времето на съществуването ѝ) българската литература практически отсъства.⁴ Комунистическата държава имитира преводимост, като финансира издаването на преводи вътре в страната в различни специални бюлетини или в определени български издателства („Свят“, „София Прес“, „Български художник“, „Интерпрес“), чиято продукция няма действителна пазарна и публична реализация, не се вижда, не се усвоява от съответните чуждестранни читателски публики. Според UNESCO Index Translationum, чиято база данни датира от 1979 г., оттогава досега страната, в която са излизали най-много преводи от български, е... България с 1420 заглавия, следвана от бившия Съветски съюз (със 794) и бивша Чехословакия (с 235).

Каквито и преводни библиографски списъци да привеждаме, факт е, че българската литература не успява да се впише трайно в европейския контекст, в глобалния межкултурен и междулитературен обмен. Едно възможно обяснение е, че не успява да наложи отделни етапни, знаменателни фигури от европейска величина (класик, модернист, дисидент, сравними типологически с фигури от типа на Сенкевич, Андрич, Кадаре, Кундера), които да служат като ориентир за чуждия читател, като разпознаваема емблема на една

⁴ Например за целия период на комунизма във Франция излизат едва около 25 книги превод от български (вж. Мари Врина. *Отвъд пределите на превода*, София: Колибри, 2004, с. 302). По същото време в ГФР почти не се превежда българска литература, отчасти и поради известността на факта, че тя се издава планово в ГДР. Но днес за огромен процент от немската четяща публика тези „източногермански“ преводи са практически неизвестни.

„малка литература“ и език в международен контекст. За собствената си разпознаваемост, съвременната българска литература все така се нуждае от координатите на славянското или на балканското, но и на този фон трудно очертава специфичен профил - засенчват я по-мощните и познати полска и чешка (да не говорим за руска) литератури или белязаните от скорошна военна трагедия литератури на страните от бивша Югославия.

Второ възможно обяснение е българската **геополитическа ситуация на близка периферия**, чиято литература е екзотична в своята неизвестност, но недотам екзотична, че да бъде интересна само с това, както отбелязват някои преводачи от български.⁵ Описаната ситуация не трябва да се осмисля само негативно, а да ни напомни, че български автори се превеждат не защото са български, а преди всичко защото текстовете им отговарят на определени издателски и преводачески вкусове и критерии⁶.

Трето възможно обяснение е, че за разлика от други славянски и балкански литератури, българската е склонна да изпуска момента, да **проиграва редките прояви на външен интерес** към региона и към страната. Разбира се, има периоди на относителна рецептивна плътност и континуитет на преводите ѝ в отделни страни (славянски или такива с традиции в българистиката), но това не се случва на големите световни езици, които правят литературните ценности конвертируеми. А липса-

⁵ Хеле Далгор (Дания) - в анкетата към настоящото изследване; Александър Зицман (Австрия) - в своето интервю „Българската литература е екзотична, но не дотам“ // *Литературен вестник*, бр. 7, 18-24.2.2004.

⁶ „Най-лесно ми е да отговоря на въпроса защо български автори: защото са отлични, даже изключителни, и смятам, че би трябвало да са познати и ценени и в Италия“, заявява италианската издателка и преводачка Даниела Ди Сора (изд. Voland, Рим) в анкетата за настоящото изследване. „Книгите предизвикаха голям отзвук както сред критиката, така и сред публиката, но не смятам, че обстоятелството, че са български, предполага някаква допълнителна притегателна сила.“, отбелязва в своята анкета испанският издател на А. Вагенщайн Луис Мигел Солано (изд. Libros del Asteroide).

та на континуитет, на по-трайно присъствие, води до синдрома на „заекващото начало“⁷ - в много страни/езици **всеки преведен български автор е „пръв“** и дори да има успех, той остава изолиран.

На четвърто, но не и последно, място причината е и в липсата на ясен държавен ангажимент за последните 20 години към финансирането и популяризирането на преводи от български, в недостатъчните и често неадекватни мерки на публичните институции да наваксат липсата на последователна външна културна политика с еднократни изолирани действия.

2.2. Глобално книгоиздаване и глоболизираща се литература

Едновременно с тези обяснения за почти инцидентното присъствие на български автори в превод **книгоиздаването в глобален план и динамиките на превода в последните 20 години също са съществено променени**. Старата „домашна индустрия“ (според израза на Джейсън Епщайн) на книгоиздаването с нейното внимание към конкретния автор, специфични естетически критерии и професионална етика съжителства - все по-трудно! - с глобалните издателски корпорации, ориентирани към високи печалби и масови продажби извън традиционните книжарски канали. Все пак тенденциите към окрупняване и навлизане на икономически модели от други индустрии като медии и филмопроизводство засягат по-малко сегмента на художествената (преводна) литература, отколкото този на образователната или научно-техническата. Така че въпреки конкуренцията на едрите играчи, дори и в големите пазари на англо-, германо- и испаноговорящия свят **за малките и средни издателства остава пространство за откриване и промоция на нови имена в литературата**, които не просто формират ядрото на междуезиковата комуникация в

⁷ Механизъм, описан от Миглена Николчина по повод проблематичните начала на женската литература: М. Николчина. *Родена от главата. Фабули и сюжети в женската литературна история*. София: Сема РШ, 2002.

литературата, но и имат видим шанс за пазарен пробив. Такива примери са скорошните успехи на автори като Роберто Боланьо в САЩ - и оттам, на всички световни пазари, или неочакваният пробив на дотогава пренебрегвания във Франция Стийг Ларшон именно чрез т. нар. *независими издателства* като New Directions и Actes Sud.

Английският език продължава ясно да доминира като източник на преводи - приблизително 2 от всеки 3 превода през последните 15 години както в България, така и в цяла Европа, е от английски, като същевременно той остава най-„затвореният“ за преводи език - преводите във Великобритания и САЩ през последните години се колебаят между 2 и 4% от цялостната продукция на тези иначе гигантски книгопроизводители. Традиционно най-отвореният за преводи език - немският (с 12,7% за 2009-а), в последните години губи преднината си пред Франция, която вече издава 9088 превода годишно, които представляват 14,3% от цялостната ѝ продукция. В този чисто статистически смисъл присъствието на българска литература в европейски преводи следва общата тенденция - френският е на водещо място като език получател и в настоящата библиография, и в подкрепените от НФ „Култура“ заглавия. Все пак, доколкото все още може изобщо да се говори за „източноевропейски автори“, Германия и Австрия си остават най-активните реципиенти и посредници в преводното разпространение на тези литератури⁸.

И докато книгоиздаването се глобализира в икономически смисъл, **литературата се глобализира тематично**. Популярните - и сред публиката, и сред определящи за сектора награди като Man Booker и Goncourt, автори са все по-мултикултурни и като произход, и като език, и като теми. Извън вечната тройка Роулинг-Майър-Ларсон списъците на европейските бестселъри все по-често включват писатели, които по едни или друг начин са „културни мигранти“: генерацията на Рушди,

⁸ Статистиките в този параграф са основно от *Diversity report 2010*, Ruediger Wischenbart Content & Consulting, достъпен на www.wischenbart.com

Найпол, Рой и Маалуф е последвана от автори като Халед Хосейни, Атик Рахими, Аравинд Адига, Киран Десаи и много други. Всички те пишат на език, различен от майчиният си или от този на страната, в която са родени, пребивават в чужди езикови пространства и експлоатират темата за границите между културите.

Тази световна литературна конюнктура като че ли съвсем ограничено засяга популярността на съвременните автори, пишещи на източноевропейски езици. Класацията⁹ на най-превежданите (едновременно като брой книги и брой различни езици) в Европа източноевропейски автори еднозначно продължава да се води от преиздания на нобелистите Кертес и Андрич, както и от Кундера и Петер Естерхази. Далеч след тях, като най-популярни за превод, се оказват централноевропейски писатели с много различен профил: Петер Надаш, Анджей Сташук, Драго Янчар, Михаел Вивег, Магда Сабо и Борис Пахор.

2.3. Периодизация и тенденции, 1989-2010

Периодът 1989-2010 може условно да бъде разделен на два подпериода. Първият обхваща 90-те години и като цяло се характеризира със спад на преводите. Както показва диаграмата, особено „оскъдни“ са 1992 и 1996 година, когато годишният брой преводи се срива на около 10, тръгвайки от над 50 за 1989 г. Анализът на заглавията и издателствата, публикували преводи през самата 1989 и началото на 1990, показва, че по-голямата част от тях са заложили в плановете им преди 1989 и са част от държавно-планово международно сътрудничество. Трябва да се отбележи, че намаляването на преводите не следва автоматично политическата промяна през 1989 г. През първите 2-3 години след нея все още, макар и дестабилизирани, остатъчно действат механизмите на комунистическите държави. В страни от бившия социалистически блок излизат български

⁹ Според базата данни на най-превеждани автори, използвана за цитирания по-горе доклад.

заглавия, заложи по-рано в издателски планове. Преводи продължават да се издават и вътре в страната, в държавни издателства като вече споменатите „София Прес“, „Свят“ и др., които още функционират. Новата пазарна ситуация не изключва и дори толерира подобна практика - не един български автор превежда и издава творбите си на чужд език в България, често плащайки от собствения си джоб.

Ако изключим от статистиката този тип заглавия, през 90-те години излизат около 200 заглавия, докато след 2000-ната година има **постепенно обратно движение - нарастване на броя на преводните издания до над 300.**

Брой преводни заглавия по години, 1989-2010

Фиг. 1: Брой преводни заглавия по години, 1989-2010

Спадът на преводите през 90-те години се дължи както на политико-институционални, така и на специфично литературни причини. От една страна се разпадат старите механизми и структури за литературен обмен и на тяхно място не се създават нови, които по адекватен на европейската представа за културен мениджмънт начин да управляват процеса, да формират културни политики. От друга страна изключителната динамика на литературната ситуация - ревизия на традицията, разоряване на езиците, поява на нови гласове, дискредитиране на стари и т.н. - я прави „нечетлива“ за външно око и - при липсата на добри канали за комуникация - поставя някои чуждес-

транни българисти и преводачи в изчаквателна позиция. Междувременно някои от тях и трайно се отчуждават от българската проблематика.

По отношение на външния интерес през 90-те се открояват две противоположни тенденции. В посттоталитарните страни настъпва драстичен спад на интереса към литературите на страните в сродна ситуация, включително и към българската, като реакция на дотогавашното им взаимно превеждане по план и по задължение (вж. описанието на Ани Бурова на чешкия случай). Там, както и в България, читатели и издатели се обръщат на Запад, а в страните отвъд вече падналата Желязна завеса е обратно - наблюдава се повишен интерес към Източна и Централна Европа. Външното очакване е за гласове достатъчно автентични, за да свидетелстват, да разказват истории, свързани с локалните особености на тоталитарния и посттоталитарния опит. И по възможност под формата на роман - най-преводимият (във всички смисли) и най-пазарният жанр. Но българската литература в онзи момент като че ли няма много какво да предложи. Не се появява очакваната „литература от чекмеджето“, която да представи алтернативен образ на социалистическите времена „отвътре“. В хаотичния, фрагментиран опит на първите посттоталитарни години не се достига до романов синтез на близкото минало и прехода, който да е едновременно художествено убедителен и преводим (романът по принцип не е най-силната страна на българската литература). Актуалното писане през 90-те се отлива главно в поезията - играеща с много езикови пластове, преработваща гордост и травми на предишните епохи и съответно трудно преводима.

Вторият подпериод обхваща първото десетилетие на 21 век и се характеризира с динамизиране на „волята за превод“ на съвременна българска литература. Това отново е свързано и с вътрешни, и с външни фактори - и от литературен, и от извънлитературен порядък. Известно стабилизиране на годишния брой преводи се наблюдава още от 1997 г. - оттогава, както показва диагра-

мата, съответните стойности престават да падат под 20. А от 2000 г. за първи път се наблюдава последователен растеж. В годините на предприемане и присъединяване към Европейския съюз се появяват нови възможности за европейско финансиране и нараства броят на чуждите издателства, които поемат риска да издават български автори. В посттоталитарните страни в Европа, преминали през еуфориите и разочарованията на собствения си преходен период, настъпва известно възраждане на интереса към литератури/култури в сходна геополитическа ситуация, включително и към България. Подобни тенденции за последните години отчита Ани Бурова в изследването си на чешкия случай; зачестяват преводите на български автори в Полша, Северна Македония и Унгария.

Съществен е и жанровият обрат в българската литературна ситуация: нараства символният капитал на прозата за сметка на поезията. Последните години регистрират истинска **романова вълна**, към романа се обръщат не само професионални прозаисти, но също и поети, университетски преподаватели, светски и медийни личности. Това е обусловено както от предпочитанията на книжния пазар (колкото и ограничен да е той), така и от вече оформилите се нагласи за фикционално преработване на близкото минало, от разслояването на литературното поле, появата на различни типове „лайфстайл“, които търсят своя литературен глас и образ. Както беше споменато, именно романът има най-голям експортен потенциал между литературните жанрове. Зачестилите примери на превеждане и издаване на български автори/текстове в чужбина е признание, което вторично ги легитимира в собствената им среда и заедно с това променя тази среда, повишава нагласите и очакванията ѝ за литературна реализация.

Очертаните оптимистични тенденции през втория подпериод обаче са лесно уязвими във времето на глобална финансова криза. Тя не само свива издателския бизнес, но на първо място удря преводната литература, която често е свърза-

на с по-големи и по-рискови инвестиции. На това особено обръщат внимание немските и австрийските издатели, интервюирани от Вера Траянова за настоящото изследване.

2.4. Автори и езици

Събраната библиография в рамките на изследването „Превод и преход“ подлежи на разнообразни статистически разрези и представяния.

Класацията по езици, на които е превеждана българска литература през последните 20 години, извежда на първите три места **френски (с 98 заглавия), руски (84) и немски език (71)** - традиционни притегателни центрове за новата българска литература. Наличието на добри славистични/българистични традиции, на преводачи и/или издателства с активен ангажимент към българската литература (вж. класацията на издателствата в Част 5), на подкрепящи институции са основни фактори за по-значителния брой преводи в определени езикови територии. Същевременно чистата бройка на преводните заглавия по страни не бива да се абсолютизира, доколкото трябва да се интерпретира и на фона на гореизброените фактори, и на фона на общата книжна продукция и общия процент на преводите в дадена страна.

Към страните с традиционно силна българистика (при все свиването ѝ през последните години) спадат Франция, Германия, Австрия, Унгария, Чехия и Полша. В някои от тези страни се откроява свързващата фигура на преводач/българист, който особено активно работи за представянето на българска литература и катализира процесите със собствената си харизма - Мари Врина във Франция, Дьорд Сонди в Унгария, Хана Карпинска в Полша и др.

В Италия такава фигура е Джузепе Дел Агата, който обаче не стои самотно, а е център на малка общност, в която влизат издателката Даниела Ди Сора и нейното издателство Voland, Данило Манера, Леонардо Пампури (починал наскоро),

Роберто Адинолфи, Паоло Модести (вж. повече в изследването на Нева Мичева за преводите в Италия).

В немскоезичния регион е трудно да се открие само една личност или общност, там са активни различни центрове и преводачи от различни поколения - от Норберт Рандоу през Андреас Третнер, Барбара Байер, Габи Тиман и Томас Фрам до Александър Зицман и Инес Себеста. Там полето е по-дисперсирано, с елемент на „разделяне на територията“ (по отношение на автори, издатели, източници на субсидии) между отделни преводачи (вж. изследването на Вера Траянова за Германия и Австрия).

Френските, немските и австрийските културни институции имат разработена политика по посока на „малките“ литератури и езици. Тук специално трябва да споменем Националния център на книгата към френското Министерство на културата, който подкрепя популяризирането на българската литература във Франция в рамките на програмата „Хубавите чужденки“ (2001); австрийската фондация „Културконтакт“, която активно и последователно подкрепя издаването на източноевропейски автори на немски, организира техни литературни четения в Австрия, осигурява стипендии за творчески престои на писатели и преводачи там. Модерен тип мрежова институция е създадената преди няколко години „Традуки“ (базирана в Берлин), която подкрепя художествени преводи между немски и източноевропейските езици, както и между самите източноевропейски езици.

По-трудна за систематизиране е картината на големите езици - руски, английски и испански. Там в преводите като цяло липсва континуитет, агентите на превода от български са разнородни и спорадични. Преводите на руски са повече в началото на 90-те като инерция от предходния период, най-обилно издавани са романите на Богмил Райнов. Известно раздвижване и актуализиране на интереса към българската литература се наблюдава през последните 2-3 години с дейността на агенцията „Живая классика“.

В англоезичното пространство се открояват преводите от български на Ivy Press (главно поезия); отделни пробиви, като изданията на романите на Анжел Вагенщайн, на романа и разказите на Георги Господинов, скорошното издание на романа „Дзифт“ на Владислав Тодоров, преводите на Здравка Ефимова. В англоезичния и испаноезичния свят не преводачът, а издателят е определящият фактор, доколкото липсват фигури на преводачи културни посредници с изграден межкултурен авторитет.

Непосредствената близост по език и/или по съседство обуславя присъствието на македонски, сръбски, турски и гръцки език. При все това балканските съседи не са активни взаимни преводачи. Това е резултат както на локални стечения на обстоятелствата, така и на господстващата тенденция „малките езици“ да превеждат преди всичко от „големите“ такива. Неслучайно някои международни инициативи през последните години¹⁰ се опитват да поощряват именно преводите между „малките“ езици като условие за запазването на културното многообразие.

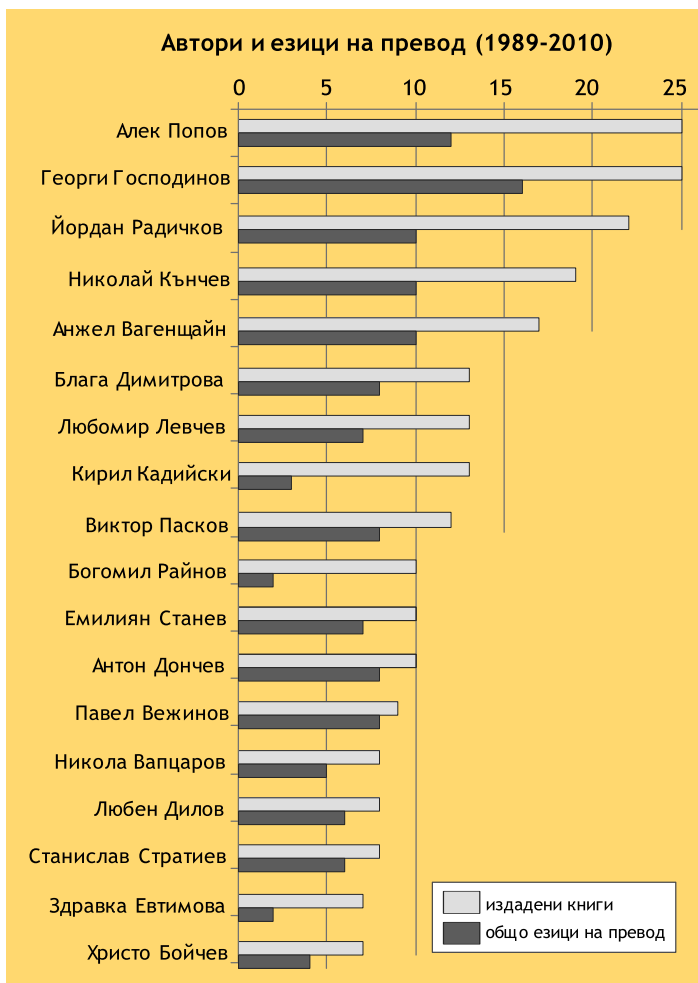
За преводите на турски съдействат два специфични фактора. От една страна интересът на ляво ориентираните издателства към български автори и текстове с подобна ориентация. Интерес, който не се влияе от преломната за България 1989 г. - вж. например многобройните издания в Турция (включително през последните 20 години) на романа „В името на народа“ от Митка Гръбчева и на други силно идеологически текстове. От друга страна се появяват квалифицирани преводачи от български от средите на принудително напусналите България български турци (Хюсеин Мевсим, Хасине Шен - вж. частта за преводачите) - може би единственото позитивно последствие от „Голямата екскурзия“.

Що се отнася до страните от бивша Югославия, културната комуникация между тях никога не е

¹⁰ Проектът за преводи „Изток-Изток“ на Next Page; проектът Traduki.

преставала и успехът на една преводна творба на сръбски (или хърватски) често довежда до преводи и в останалите страни от региона. В този смисъл сръбският се явява нещо като регионален език посредник.

В класацията по брой издадени преводни заглавия на първите 10 позиции попадат общо 18 имена.

Фиг. 2: Автори и езици на превод, 1989-2010

NB: Броят преводни заглавия включва само първи издания на определено заглавие. Темата за последващите издания се обсъжда по-детайлно в Част 4.

Мнозинството от тези имена в началото на прехода са живи, действащи автори, макар междувременно някои да ни напуснаха. Така най-превежданите автори през последните 20 години са обединени от една характеристика - те са съвременни. При това на първа позиция са двамата най-млади измежду 18-те - Алек Попов и Георги Господинов. И двамата са от поколението на 90-те, дебютирали и изградили репутация изцяло след 1989 г. при условията на свободен книжен пазар. Преводната им библиография е натрупана най-ускорено през последните десетина години. Това недвусмислено илюстрира приоритетите на външния интерес по посока не просто на съвременното, а на **актуалното в литературата**. Именно успехът на най-новата литература навън може да породя интерес и към традицията, а не обратното¹¹.

Статистиката на най-превежданите автори може да се анализира в различни аспекти - по отношение на жанрове, на типове авторски репутации, на езици и пр.

На първите 10 места попадат шестима поети, десет автори на романи, пет - на разкази и двама - на пиеси. (Общата сума надвишава 18, защото някои от авторите пишат - и биват превеждани - в повече от един жанр.) С други думи в класацията **доминират авторите на проза и по-конкретно на романи**, при все че българската литература е по традиция по-силна в поезията и не всички от гореизброените автори са първо и само романисти, нито първо и само прозаисти.

В класацията има автори с преводна реализация, започнала още преди 1989 г. и продължила по наредени от предишния режим канали. Най-често интересът към тях се ограничава до началото на 90-те и/или до преводи основно в Русия (Богомил Райнов) или бившия Съветски съюз (Павел Вежинов). От друга страна има гласове, маргинализирани от комунистическия режим, които отекват с удвоена сила след 1989 г. и намират пътища към

¹¹ Противно на вътрешните нагласи в България и на логиката на българистичното образование.

чужди аудитории (Николай Кънчев). Специално трябва да бъде открит Йордан Радичков, чийто ярък почерк и личностна харизма закономерно му отреждат значително преводно внимание. До края на 2009 година Радичков е писателят с най-много преводни издания. Той е изключително щедра, отваряща фигура за българската литература в превод. Много от анкетирания преводачи (Манера, Дел Агата, Ди Сора, Врина и др.) посочват личния контакт с него като един от съществени мотиви изобщо за занимание с българска литература. За преводната реализация на Анжел Вагенщайн има съществена роля вписването на романите му в една наднационална тематична традиция. Присъствието на фантаста Любен Дилев в класацията демонстрира, че и българската жанрова литература регистрира поне отделни опити за излаз в един по-широк, международен контекст.

Виктор Пасков прави пробив в навечерието на промените като бунтарски, алтернативен глас. Романът му „Балада за Георг Хених“ е безспорен успех и в България, и в чужбина (3 френски издания, първото от които през 1989 г.).

Ранните произведения на Пасков остават най-превежданите му неща. Блага Димитрова изтъква като образ на дисидентството и демократичната промяна - от малкото подобни, които все пак си създават известна международна репутация. Обратно, международната представеност на Любомир Левчев (с когото делят пето място) дължи много на констелациите при предишния режим - без да омаловажаваме силните страни на поезията му. Той до такава степен е наложен като международно лице на българската поезия, че ако репутацията му вътре в България се разклаща след края на комунистическия режим, то това ни най-малко не се отразява на международната му такава и той продължава да бъде превеждан и издаван. Кирил Кадийски и Здравка Евтимова имат по-плътна, но заедно с това и по-ограничена като брой езици преводна реализация, съответно на френски и на английски.

В лицето на Станислав Стратиев и Христо Бойчев драматургията апострофира жанровата доминация на прозата и романа в класацията. Тя не отразява пълния обем на преводните им текстове, доколкото не всички преведени пиеси излизат на книга.

Преводът и чуждестранната реализация на български текстове за сцена би трябвало да са обект на специално изследване, което да отчита спецификата на театъра като „друга медия“.

Антон Дончев, промотиран от официални институции (дори спряган като български претендент за литературен „Нобел“), се явява едва на 7-о място в класацията, което само доказва, че държавата е слаб литературен агент в условията на пазарна демокрация. Това се дължи и на факта, че през разглеждания период основният му преводен роман е „Странният рицар на свещената книга“. (Основното му произведение „Време разделно“ е активно промотирано и издавано навън преди 1989 г.)

Класацията на авторите по брой преведени заглавия естествено се допълва от класацията по брой езици, на които са преведени. Многообразието на езиците е важен показател за международната реализация на даден автор/произведение. Множеството преводни издания само в една чужда страна остава един вид „затворена“ реализация без последствия на други езици. При имената, оглавяващи класацията, броят на заглавията върви успоредно с широка езикова палитра на превода: Георги Господинов - на 16 езика, Алек Попов - на 12, Йордан Радичков - на 10. Разбира се, смислени изводи за преводните траектории на отделните имена в класацията и в цялата библиография изобщо биха могли да се направят едва след анализ на контекста на езика на превод, ролята на езиците посредници, но и на останалите посредници по веригата, на издателствата и тяхната политика и т.н.

Събраната библиография в рамките на настоящото изследване включва и 90 преводни антологии. Внушителният им брой е свързан със спе-

цификата на антологийното представяне - то дава възможност за публикуване на множество автори в едно книжно тяло и е най-компактната „витринна“ форма на литературен експорт. Описанияте антологии са от различен порядък. Сред съставителите им има както чуждестранни българисти и преводачи (М. Врина, Дж. Дел Агата, Н. Рандоу, В. Йегер и А. Зицман, Х. Мевсим, Д. Сонди и др.), така и български литератори (Н. Кънчев, М. Иванова, Св. Игов, Р. Панчовска) или български автори, живеещи извън страната (Цв. Софрониева, П. Кръстев). Обхватът на антологията варира от тесен подбор на 3-4 автори, през представяне на определен кръг или поколение, та до по-цялостна развойна картина на българската поезия или разказ. Много от тези антологии свидетелстват за „разоряването на езиците“ в годините на прехода и дават адекватна представа за случващото се в българската литература. Антологията дават възможност за преводно представяне на поезия, разкази, пиеси - жанрове, които са по-маргинализирани на книжния пазар и чиито автори потрудно постигат издаване на индивидуална книга в превод.

Специално внимание заслужават **международните антологии** - на балканските, източноевропейските и европейските литератури, в които са представени български автори. Именно този тип издания имат по-голям международен престиж и разпространение и осигуряват вписване и видимост на българската литература в един широк контекст. (В тази посока библиографията не може да претендира за изчерпателност).

2.5. Вътрешен контекст и преводимост

Преводът от един език и неговата реализация извън границите на този език е особена среща между различни културни и литературни контексти. **Българският контекст - и на неформално, и на институционално равнище - не е особено благоприятен по отношение на потенциалната преводимост на българската литература.** В България от 1989 г. досега не се създава активна, последо-

вателна и прозрачна политика за превод и промоция на българска литература. Но предвид тоталната липса на адекватен, съвременен културен мениджмънт и политика в известен смисъл незаинтересоваността на държавата е положителна. Защото, намеси ли се, тя е склонна да „опакова“ българските културни продукти в архаично-националистическа обвивка.

През последните 20 години българските културни институции не се развиха като добри посредници в осигуряването нито на литературно-гостоприемна среда, нито на понятна и приложима извън България представа за българския литературен контекст. Разбира се, тази инертност резонира с едно изключително неструктурирано и за жалост социално и медийно невидимо литературно поле. На практика през последните 20 години т.нар. *литературна среда* в България прогресивно се фрагментира и зацikli във възпроизвеждане на безплодни „вътрешноцехови“ сюжети. Това състояние на средата доведе и до отсъствието на иначе определящи литературната среда елементи: липсват сериозни дискусийни полета, адекватна оперативна критика, академична рецепция, изграждане на стабилен медиен и социален образ, критерии на селекция, достатъчно престижни литературни и преводачески награди - всичко, което би могло да излъчи в някаква степен „консенсусна“ идея за литературна стойност. Но едностранните локални действия изглеждат все по-непродуктивни. Така например широко огласеното намерение на наградата ВИК за роман на годината да последва издаване в чужбина на спечелилите романи си остана докрай неосъществено. За подобно начинание се изисква по-широко международно участие, издателско сътрудничество и пр.

В България така и не се наложи фигурата на литературния агент. Съществуващите такива са по-малко от пръстите на едната ръка и се занимават преди всичко с „внос“ на авторски права за реализация на българския пазар. Професионалисти в областта на литературния мениджмънт, които

да посредничат за публикуването на български автори в чужбина, липсват. Професионалните сдружения нямат необходимата експертна подготовка по авторско право, за да изпълняват една от ключовите роли на подобни гилдийни асоциации, а именно - да консултират членовете си във взаимоотношенията им с издателите, включително и чуждестранните. А достъпът до чуждестранни литературни агенции е труден; те самите нямат информация, слабо познават тукашния литературен контекст и трудно се ангажират с автори от малко известни литератури, каквато е българската. Писателските организации са неефективни. Старият писателски съюз на практика не е източник на литературни събития, макар все още да държи определени канали на литературната комуникация със страни като Китай, Сирия и Северна Македония¹². Сдружението на български писатели - алтернатива на казионния съюз, преживява своето активно, силно време през 90-те, но през последните години не развива дейност по посока на литературен експорт. Наскоро създадената Асоциация на писателите в България, регистрирана като организация за колективно управление на авторски права, има амбицията да запълни част от тези липси.

Българските издатели също нямат активна „външна политика“ спрямо своите български автори. Положителна тенденция през последните години е увеличаването на броя на издателствата в България, които публикуват български автори, при това им осигуряват активна промоция в страната. Но няма практика за откупуване на правата на дадена книга/автор за повече езици с цел реализирането им извън страната. В тази посока през последните години започват да работят някои от най-големите издателства, фокусирани върху актуална българска литература - „Жанет 45“ и „Сиела“, както и „Колибри“.

¹² Например СБП си разменя визити с Китайския съюз на писателите, отбелязва Светлана Стойчева, българска лекторка в Пекиния университет.

В масовите медии отсъства последователно и сериозно внимание към литературата. Когато все пак бъде проявено, то най-често е рекламно-безкритично и лишено от контекст. Пазарният успех също е ненадежден критерий - литературният пазар е ограничен, класациите, които правят някои книжарници, са непрозрачни и етикетът „бестселър“ най-често е по-скоро метафора.

Едни от най-разпространените форми на „литературно гостоприемство“, чрез които и „малките“ литератури фокусират внимание върху себе си и се промотират извън собствените си граници, без да излизат от тях, са литературните фестивали, панаирите на книгата и преводаческите/авторски резиденции. Софийският панаир на книгата, макар постепенно да се отваря към все повече чужди автори, издатели и преводачи, си остава основно място за продажби на дребно.

Пример за добра практика на литературно гостоприемство са четенията на британски и български автори, организирани няколко години подред от Британски съвет - София. Успехът на този опит беше, че събра на една сцена български автори с писатели като Ървин Уелш и Уилям Макилвани; разчупи идеята за среда и публика на литературното представяне с четения на пазар, в баня, затвор и др.; успя да породи продължаващо сътрудничество, уъркшопи по превод в Нюкасъл и Велинград; ангажира в начинанието британската литературна фондация New Writing North, the Arts Council, издателствата Arc Publications и „Алтера“; материализира се в изданието *A Balkan Exchange* с 8 български и британски поети, което беше представено от авторите на серия от британски литературни фестивали. Друга добра практика са съвместни четения и дискусии на български и немски автори, организирани от Гьоте институт - София.

Стратегията на съвместно или на „вписващо“ представяне - присъствие и участие, на български автори и теми в по-широки международни контексти, програми, фестивали и форуми, се доказва като по-успешна. Както отбелязва Мари

Врина: „Аз не искам да привличам вече привлечените.“ В този смисъл положителна тенденция е участието на български автори на международни литературни форуми, като големите международни фестивали в Берлин, Истанбул; на регионални фестивали като Виленица, Медана, Копенхаген, Коняк и др. Една добра видимост на българската литература дава и участието на отделни автори в престижни международни антологии и издателски поредици.

2.6. Институции и финансиране

Макар все още разчитаща на издателя като основна фигура в селекцията, редакцията и разпространението на преводи, глобалната преводна литературна комуникация се развива в рамките на едно по-широко поле на литературен диалог, което предшества и съществува паралелно на икономическата издателска логика на тиражи и обороти. В последните двайсетина години това поле на глобална културна комуникация **все повече се поддържа изключително от публични средства и граждански инициативи** в културата, които осигуряват „меките“ фактори за съществуването на преводното книгоиздаване. Тук влиза целият спектър от литературни фестивали, книжни панаири, семинари и ателиета, четения, обучения по език и превод, преводачески и писателски резиденции, награди, субсидии за отделни творци или техни бъдещи проекти, литературни мрежи и т.н. Вече обобщихме всички тези практики като „**литературно гостоприемство**“. Те допълват програмите за предоставяне на субсидии за конкретни преводи от даден език, каквито поддържат по един или друг начин всички европейски и множество неевропейски езици.

Състоянието на литературната среда в България обаче - макар и да представлява съществен проблем само по себе си - не може да послужи за оправдание на ангажираните институции, които все още не функционират спрямо динамиката на глобалната литературна сцена и пазар. Общото между всички споменати тук инициативи, дори и

когато се изпълняват и финансират единствено от български държавни институции, е липсата на координация, обмяна на опит и континуитет.

Всъщност по-голямата част от издадените с допълнителна подкрепа преводи през последните 20 години е финансирана със средства на „приемащата“ страна или на международни профил институции, а не с български публични средства. Такава подкрепа регистрираме по линия на национални или общински институции (като KulturKontakt, CNL, министерства на културата в Турция, Чехия, Швеция и др., Kultūrkapitāla fonds, New Writing North и много други), граждански сдружения (като Финландско-българска асоциация или Сдружение „България-Италия“), международни частни фондации като мрежата „Отворено общество“, програма „Култура“ на ЕК и - напоследък - уникалната публично-частна партньорска инициатива *Traduki*.

Добър пример в тази посока са и двата масирани литературни „десанта“ зад граница след 1989 г.: представянето на България като фокусна страна на Панаира на книгата в Лайпциг (1999) и в рамките на програмата „Хубавите чужденки“ (2001) за популяризирането на чуждите литератури във Франция. И двете събития се поместват във вече отработена и създадена извън България матрица (съответно, лайпцигската програма за страна гост на панаира и френската литературно-издателска програма, фокусирана върху определена малко позната литература) и се осъществяват със значителни инвестиции от приемащата страна. Българското представяне в Лайпциг през 1999 е най-големият пробив на България на книжен панаир, несравнимо като мащаб и концепция с нито една друга инициатива в областта на литературния „износ“. Програмата му успешно балансира представянето на различни жанрове и текстове за различни публики, търси диалог между литературата и други изкуства и прилага техники от рекламата, без да изневерява на качеството. Представянето в Лайпциг за съжаление

остава без последствия, защото не се създават по-трайни механизми за превод и представяне на български автори чрез последващи програми за финансиране.

Във Франция е обратното - почти всички гостували автори са превеждани в годините след това. Тези две събития на границата на двата подпериода на настоящото изследване не са без значение за обрата в кривата на преводите след началото на XXI в. Така или иначе опитът от тези представяния обаче не се отля в създаването на стабилна институция за подкрепа на издаването на българска литература на чужди езици (подобно на полския фонд, създаден след фокусното представяне на страната във Франкфурт), нито доведе до промяна в жалкия вид на българските щандове на международните панаири на книгата.

Този списък не претендира за изчерпателност; във всеки такъв един списък е възможно да бъде пропусната някоя от многото инициативи за литературни преводи, стартирани - и бързо приключили! - по някакъв повод, във връзка с наличие на конкретно финансиране или като еднократен героически акт на отделни лица или институции. Този текст се интересува повече от *политики*, т.е. от стратегически кохерентни, финансово подплатени и продължаващи във времето институционални практики.

През 90-те години както международните, така и българските публични и частни институции **инвестират предимно във „внос“**, а не в **„износ“** на литературно съдържание. Това важи както за програми, работещи с публични средства, като програма „Витоша“ на Френския културен институт (с най-голям брой подкрепени преводи в България изобщо), така и за частно финансирани инициативи като програмите на Център за изкуства „Сорос“ и Институт „Отворено общество“. Във втората половина на 90-те години, мрежата фондации „Отворено общество“, която иначе подкрепя предимно нехудожествена литература, стартира програмата си *Превоз*

ди *Изток-Изток* за подкрепа на преводи между бившите социалистически страни. Тя дава възможност за излаз на български автори в съседни езикови пазари, но до 2000-ната година програмата подкрепя само два български превода: „Хайка за вълци“ на Ивайло Петров в Унгария и написания в оригинал на английски академичен труд *Imagining the Balkans* на Мария Тодорова в Хърватска.

Годините на предприсъединяване и присъединяване към Европейския съюз събудиха известно културно любопитство, макар и не съвсем автентично и по-скоро институционално оркестрирано. За мястото на литературните проекти в един от важните инструменти за взаимно „опознаване“ във връзка с присъединяването към ЕС, т.нар. Комуникационна стратегия, няма как да съдим, поради липсата на адекватни отчети по програмата. Единствената ни достъпна информация за връзката на стратегията с литературата е фактът, че изданието и представянето на „Време разделно“ на холандски през 2008 е по инициативата на българския посланик в Хага, а финансирането - по линия на Комуникационната стратегия на МВНР¹⁴.

Но в рамките на тези процеса по присъединяване се отвориха реални възможности за европейско финансиране, най-вече чрез субсидиите за литературни преводи на програма „Култура“ на ЕК, които до известна степен намаляват риска при издаване на български автори от чуждестранни издателства. За периода след присъединяване на България към програмата са финансирани преводите на 12 заглавия от български или по-малко от 2% от общо подкрепените заглавия. Това нарежда българския на 16-а позиция (от общо 27) като език източник на преводи, подкрепени по програмата. На пръв поглед това не е нито особено слаба, нито особено силна по-

¹⁴ Според изказване на посланик Тръпков на представянето на книгата в българското посолство в Хага на 2.11.2008. Финансирането на самият превод на Юлия Стоилова-Квак е благодарение на Холандския фонд за литература (www.fondsvoordeletteren.nl)

зиция, близка до тази на страни като Словения, Сърбия и Холандия, но далеч назад след езици като чешки и хърватски. Всъщност в общата картина на програма „Култура“ за последните три години България отчетливо излиза напред като **страна получател** на преводи - второ място след Унгария с 98 подкрепени заглавия¹⁵.

Интервюираните за настоящето изследване преводачи и издатели категорично не разпознават българската държава като агент на каквато и да било политика за окуражаване на преводите или, когато го правят, са по-скоро критични. Изключение прави програма „Преводи“ към НФ „Култура“. Създаването на програмата през 2004 година е засега **единствената ясна стъпка**, свидетелстваща за продължаващ - макар и в момента очевидно прекъснат¹⁶ - ангажимент на публичните институции в културата с темата за преводите от български. За шестте години от своето съществуване програмата подкрепя общо 53 заглавия на 18 езика на обща стойност 185 526 лева или средно по 3500 лв. на заглавие. Най-популярните езици на превод сред подкрепените са френски и турски (с по 9 заглавия), което по-всяка вероятност се дължи предимно на активността на преводачи като Мари Врина и Хюсеин Мевсим. Английският присъства едва с 3 превода¹⁷, два от които са с партньори от България. Програмата работи прозрачно, с две нива на взимане на решения (експертен съвет и УС) и разчита на издателски предложения, вместо да налага собствени избори на автори и заглавия. В повечето случаи обаче размерът на субсидията е далеч по-нисък от пълната стойност на преводаческия хонорар и представлява по-скоро сим-

¹⁵ http://publications.europa.eu/resource/cellar/90b7f456-af71-11e8-99ee-01aa75ed71a1.0001.01/DOC_1

¹⁶ Последната сесия на програмата е от 2009-а и засега, поради липса на средства, няма изгледи програмата да възобнови дейността си.

¹⁷ „Сбогом Шанхай“ на А. Вагенщайн (Консултантски център Участие и Other Press, Ню Йорк), „Живот в тройка“ на С. Кискинов (Pax Publishing, София) и „Дзифт“ на Вл. Тодоров (Paul Dry Books, Филадельфия)

волична, отколкото реална подкрепа за бюджета на едно издание¹⁸. Участващите издателства са по-скоро малки и „мисионерски“ ориентирани, защото за по-големите размерът на субсидията не си заслужава труда около кандидатстването. Ограниченият бюджет и липсата на допълващи субсидиите програми за по-цялостна промоция на българската литература в превод водят до ниска популярност и липса на достатъчна конкуренция в програмата: две трети от постъпилите проекти всъщност получават финансиране¹⁹.

Друга програма на НФ „Култура“, „Мобилност“, е единствената публична, институционализирана, прозрачна и достатъчно гъвкава програма за подкрепа на участието на писатели, поети и преводачи в европейския литературен обмен. До този момент тя е подкрепила 30 български участия в четения, панаири, писателски срещи и други събития извън страната и 9 проекта на „литературното гостоприемство“ за събития в България. Литературните и преводаческите проекти се конкурират с предложения от всички други сфери на изкуството и дори с чисто академични. Макар и да заявява себе си като програма за творчески обмен, на програмата изглежда ѝ се налага да запълва дупки и в академичния обмен, като предоставя подкрепа за пътувания за участия в научни конференции: 30 от общо 80-те подкрепени проекта в сферата на литературата са всъщност за участие в научни конференции - езиковедски, лингвистични, литературоведски и пр.

В малко по-различна роля - не на финансираща организация, а на своеобразен координатор на инициативи в областта на външната културна политика, е Държавният културен институт (ДКИ) към МВНР. Дейността му е рамкирана от

¹⁸ За повече препоръки при предоставянето на субсидии за превод от типа на тези на НФ „Култура“, виж Част 6.

¹⁹ Редно е да се отбележи, че индексът на успешност на кандидатурите в българската програма е дори по-нисък от средния за осемте други подобни програми на страни от ЕС, изследвани в *Survey of key national organisations supporting literary exchange and translation in the European Union* (стр. 18), януари 2011, Budapest Observatory (предстои публикуване)

широката стратегическа платформа за развиване на „културна дипломация“, възложените му функции да „утвърждава положителен образ на България зад граница“ при един ограничен бюджет. По-големите литературно-книжни проекти на ДКИ до този момент са с АБК за панаири в Франкфурт и Москва, с Гьоте институт - Истанбул за европейско-турски литературен обмен, с фондация „Елизабет Костова“ за информационния сайт за съвременна проза (www.contemporarybulgarianwriters.com) и „32 български страници“ с Traduki за пробни преводи на българска литература (предстоящо)²⁰.

По общо мнение на анкетираните преводачи, издатели и българисти във Франция, Италия, Испания, Германия, Австрия **българските културните центрове и институти не развиват самостоятелна културна политика.** Дейността им се изчерпва с „експлоатиране“ на събития, организирани от други институции. Литературните инициативи са рядкост; гостуването на български писатели е трудно осъществимо поради малкия бюджет; не се развива политика за по-широко представяне и контекстуализиране на българската литература в дадената страна; не се „отглеждат“ публикации, различни от емигрантските общности. В резултат на това **центровете функционират като „капсули“, а не като посредници между българската и чуждата култура.** Изключение представлява единствено Българският културен институт в Прага, който - според проведените интервюта - доста интензивно упражнява ролята както на партньор и посредник между преводачи, издатели и институции по отношение на промоцията, така и на „консултант“ във връзка с търсенето на финансова подкрепа.

Състоянието на славистичните и българистични катедри в чужбина е друг аспект на проблема с липсата на държавен ангажимент. Намаляващият брой студенти, закриващите се катедри, преквалифицирането на кадри, дефицитът на ресурси

²⁰ Според информация на сайта на ДКИ към 2011 г., недостъпна към 2023 г.

(книги, литературна периодика, лингвистични пособия, речници) стесняват възможностите за създаване на млади преводачи и нарушават континуитета в преводаческите поколения. А именно университетското преподаване на българистика извън България е условие за възможност да има квалифицирани преводачи от български. Същевременно далеч не е гаранция за това. Българистиката на много места е консервативна, преобладава тягата към старобългарска литература и Възраждане²¹ или към лингвистика²². И не на последно място отсъствието на гъвкавост по отношение на все по-пазарно ориентираните (вследствие на реформите след Болонската конвенция) европейски академични институции - липса на динамични програми за обмен на студенти, летни училища, преводачески работилници, гостувания на български писатели и т.н. - превръща българистичните катедри в неоправдан и неуместен лукс и рискува да унищожи както дългогодишните традиции, така и последните искри на ентузиазъм у малцината останали специалисти в областта.

В България все още се организира ежегодно Международният летен семинар във Велико Търново (32 издания до 2009 г.), 47 издания до момента има и Летният семинар по българистика за чуждестранни българисти и слависти към Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Те обаче са предимно насочени към студенти и докторанти, а не към действащи преводачи, а обучението по литературен превод не е приоритет в програмата им.

Организираните в последните години от Министерство на културата **срещи на преводачи от български език** са изключително позитивна практика, която демонстрира държавен ангажимент към тези - понякога единствени - посредници на българската литература. Срещите обаче са

²¹ „Българската съвременна литература заема много ограничено място в академичните изследователски дейности. (...) Личният ми изследователски интерес е насочен към лингвистиката и средновековната литература“, споделя например Барбара Ломаджистро в анкетата към настоящия проект.

²² В такава посока е тласната българистичната кариера на Мари Врина, докато тя сама не достига до преводаческото си амплуа.

спорадични, зле огласени и то в последния момент; няма ясна система за канене, нито за кандидатстване. Гостуващите преводачи вместо да бъдат вписани в актуалния литературен контекст (сред автори, издатели, книжарници, събития) се оказват изолирани на места като Кремиковци и Балчик. Така преводаческите срещи остават еднократни инициативи, които не могат да компенсират липсата на други инструменти (информационни канали, награди, стипендии за творчески престой и пр.) за поддържане на професионалния ангажимент на преводачите.

И накрая - двете извъндържавни инициативи, които заслужават да бъдат споменати, са фондация „Елизабет Костова“ и фондация „Балканика“. Политиката на фондация „Елизабет Костова“, макар и засега ограничена в билатерални (българо-английски) литературни контакти, демонстрира на практика, че литературният превод е взаимен процес на *равнопоставено!* общуване. Фондацията съчетава обучение по творческо писане, преводаческа награда, издаване на преводи от английски и подкрепа за издания на български автори в САЩ (едно заглавие до този момент), а информационният ѝ сайт *BG Writers in English* е първият достатъчно ясно прицелен и прозрачно ръководен проект за отваряне на непрозрачното съвременно литературно поле към чуждоезикови аудитории.

От своя страна дейността на фондация „Балканика“, която скоро чества 10-годишнината си под патронажа на президента, на пръв поглед идва да запълни голямата ниша на междубалканския литературен диалог с инструменти на съвременния литературен мениджмънт: литературна награда, преводачески работилници и писателски срещи. За дейността на „Балканика“ обаче може да се съди единствено по годишните отчети за субсидии на НФ „Култура“, съобщения в пресата и форумни скандали. Фондацията няма сайт. Поддържа „Балканско литературно пространство“ с прилежаща книжарница на бул. „Васил Левски“ в София (върху държавна собственост), но не е известно те да са отваряли врати за публика.

3. РОЛЯТА НА ПРЕВОДАЧА ИЛИ ЗА ИЗБРАНИТЕ ОТ ЕЗИКА

...може би езиците ни избират.

Мари Врина

Преводачът е централната фигура за издаването и представянето на българска литература извън България. Ролята му далеч не се изчерпва с превеждането на съответния текст. В повечето случаи преводачът участва във всички етапи на процеса - избор на автор/произведение, намиране на издател, съдействие за осигуряване на евентуална субсидия, промотиране на вече публикуваната книга. Тоест преводачът е **многостранен посредник**. **Без преувеличение той/тя е неформален културен посланик, дори най-важният културен посланик на българската литература в чуждоезична среда.**

Литературните преводачи от български имат различен тип подготовка и мотивация. Най-авторитетните между тях са естествени носители (native speakers) на езика, на който превеждат, получили славистично/българистично университетско образование. Към тази група спадат Норберт Рандоу (Германия), Мари Врина (Франция), Джузепе Дел Агата (Италия), Дьорд Сонди (Унгария), Ханна Карпинска (Полша), Хеле Далгор (Дания), Ивана Сръбкова (Чехия) и др. При някои от тях езиковият избор е затвърден от последвало трайно биографично обвързване с България. Среща се и обратният случай, когато смесен брак поражда интерес към българския език и литература и този интерес постепенно се професионализира. По-рядко като преводачи се реализират деца от смесени бракове въз основа на естественото си двуезичие, като впоследствие биографичните дадености са подплатени със солидно филологическо образование (напр. Александър Зицман, Австрия/Германия). Особен е случаят с някои от най-активните преводачи

в Турция (Хюсеин Мевсим, Хасине Шен) - те са естествено двуезични, тъй като произхождат от турскоезичното малцинство в България, прогонено по време на т.нар. Възродителен процес. Установявайки се в Турция, те постигат добра академична кариера. Мотивацията им да прежеждат от български е свързана едновременно с травма и сантимент²³.

Има обаче страни/езици, и то едни от най-влиятелните, в които фигурата на подготвен преводач - естествен носител на съответния език - практически отсъства. Преводите в тези посоки се осъществяват от българи, владеещи езика (т.нар. „обратен превод“ с всевъзможните му рискове) или от преводачески тандеми от българин с познания по съответния език и native speaker (вж. по този въпрос проучването на Нева Мичева за ситуацията в Испания). В испаноезичния и англоезичния свят изобщо липсват естествени носители на тези езици, които да са квалифицирани преводачи от български. Тази липса е толкова осезателна, че е достатъчна появата на един човек със съответните знания и енергия, за да започне картината да се променя. Такъв е случаят с американката Анджеела Родел, която завършва славистика в Йейл и лингвистика в UCLA, идва в България като Фулбрайт-стипендиант и овладява български. Тя все още няма издаден превод от български, но през 2010 г. спечели финансиране от PEN Translation Fund - първият пробив на проект за превод от български в програмата, с широк отзвук в литературните среди в САЩ.

Не на последно място преводачи от български стават българи, установили се в продължение на дълги години в дадена чужда страна - такъв е случаят на Мария-Йоанна Стоядинович в Сърбия,

²³ „Започнах да се занимавам с превод на българска литература като начин за преодоляване на проблемите, свързани с адаптацията ми към Турция след „голямата екскурзия“..., понеже този процес ми дава възможност за реални и мисловни пътешествия между двата езика, двете култури, двете страни. Така преводът за мен се превърна и в средство за самоидентификация“ (из анкетата на Хасине Шен).

на Деница Банчева и Красимир Кавалджиев във Франция, на Жозеф Бенатов в САЩ и др.

Преводът на българска литература е по-скоро призвание, отколкото професия, доколкото не е в състояние да осигури относително постоянна заетост и редовни доходи. В тази посока свидетелства не един от анкетирания преводачи. Заплащането на превода зависи на първо място от статута на преводаческата професия в конкретната страна. В това отношение, според направените анкети, Франция и Дания изпъкват като държави, в които преводаческият труд е гилдийно защитен и заплащането му според определени тарифи - гарантирано. На другия полюс са страни като Северна Македония, Испания и Италия, където „преводите се плащат като за Бог да прости“ (Джузепе Дел Агата) и където дори собственичката на издателство Даниела Ди Сора свидетелства, че често превежда „даром, по любов“. Индивидуалният авторитет на преводача, наличието на външна субсидия и конкретното договаряне също са фактори. Но във времената на финансова криза се случва и утвърдени преводачи в страни с гарантиран статут на професията да приемат и по-неизгодни условия в името на това съответната книга да види бял свят.

Литературните преводачи от български най-често имат академични и параакадемични професии или такива, свързани по един или друг начин с литература и култура. Някои от тях като Мари Врина, Джузепе Дел Агата, Хюсеин Мевсим, Александър Зицман и други са успели да изведат в добра университетска кариера заниманията си с български език, литература и култура (макар и не пряко с превод). Други се реализират чрез един по-широк славистичен или културен ангажимент: Даниела Ди Сора ръководи издателство Volland, единственото в Италия, което има поредица, изцяло посветена на славянските литератури; д-р Ивана Сръбкова работи в Славянската библиотека към Народната библиотека на Чешката република; Хеле Далгор ръководи славянския отдел на университетската книжарница в

Архус, Дания (отделът е закрит наскоро поради финансовата криза). Дьорд Сонди дълго време е директор на Унгарския културен център в София, който под неговото управление се превърна и в живо място за съвременна българска литература. Томас Фрам е журналист на свободна практика, който публикува статии в немски медии за българска литература и култура.

Сред анкетиранияте има и професионални преводачи, но по правило те не работят само с български език и/или не извършват само художествен превод. Например Андреас Третнер превежда и от руски и чешки; Денс Диминс работи като преводач към ЕС, като заедно с това се занимава с литературен превод от италиански, гръцки, френски, исландски и български.

В изброените случаи различните „ампло“ щастливо се допълват (не без усилия). Но това невинаги е така. Далеч не всички българисти са и преводачи, при това на нова българска литература, както и далеч не всички преводачи от български успяват безпроблемно да съвместят работата си като такива с основната си професия. Хасине Шен (Турция), която е защитила докторат и преподава в катедрата по американистика в Истанбулския университет, отбелязва, че преводите от български обогатяват професионалния ѝ опит, но заедно с това „спъват“ академичната ѝ кариера, доколкото отнемат време и енергия от основната ѝ работа.

Поради липса на предвидими, регулярни ангажименти някои преводачи от български постепенно трайно се **преориентират към други езици**. Когато един преводач е специализиран в повече езици и литератури, специалностите му започват да се конкурират и „побеждава“ онази, която е по-активна и атрактивна, по-наложена в съответната чужда среда. Така Андреас Третнер, един от най-обещаващите немски преводачи от български в края на 80-те и началото на 90-те, в момента получава признание и е много по-утвърден като преводач на съвременна руска литература. Данило Манера, преводач на няколко

много успешни издания на Радичков в Италия, отбелязва: „от години не превеждам от български... междувременно се посветих изключително на испаноезичните литератури“, които и преподава в Università degli studi di Milano. Много порядък е обратният случай - на многоезичен преводач, който натрупва професионален авторитет с превод от по-разпространени езици и го влага в избора и превеждането на български автор (като такъв засега се очертава латвийският преводач Денс Диминс).

Така преводът от „малки“ езици и конкретно от български от една страна е „занимание самотно“ и най-често ниско платено, а от друга - нелесен социален ангажимент, изпълняван изцяло на доброволни начала. Мотивира го най-често смесица от професионален (образователен) и емоционален ангажимент: любов към българския език, към българската литература (или определени нейни автори), любов към самото превеждане като занимание, симпатия към „малките литератури“ и убеденост, че те също трябва да бъдат четени и чути („Искам да разбия англо-американското фокусиране в литературния свят“, утопично-иронично заявява Хеле Далгор, Дания). Понякога една личност - преподавател (Дел Агата) или писател (Радичков), може да се окаже най-силен тласък за мотивиране на преводачите. Обезкуражаващите фактори са най-често липсата на време, липсата на добри канали за информация, незаинтересованост от страна на издателите, административните лабиринти за евентуално финансиране на превод от български.

В някакъв смисъл тъкмо преводаческата любов и ангажимент към българската литература я легитимират като важна, заслужаваща внимание - много повече отколкото склонното към съмнения вътрешно око. Но и сред преводачите има скептици, които споделят усещането за недостиг, липса, за това, че българската литература всъщност няма кой знае какво, което да предложи на чуждия читател, а появи ли се нещо наистина

добро, то рано или късно си пробива път навън.
(Денс Диминс, Лиляна Табакова).

Като цяло профилът на преводачите на българска литература очертава следния парадокс: необходимостта да се посветиш, да се професионализираш в нещо, което не може да ти бъде професия, но което е със сигурност повече от хоби предвид времето, знанието и енергията, необходими, за да бъде адекватно практикувано. Въпрос на лично упорство, преданост и талант е удържането на тази ситуация. От определена гледна точка в нея има и положителен елемент. Както отбелязва Хюсеин Мевсим: „аз не съм професионален преводач, в смисъл, това не е единственото занимание, от което да се препитавам. Тази „независимост“ и „необвързаност“ ми позволява лукса да превода и да работя предимно с любими книги и автори“. **Така вкусът на преводача е съществен фактор за оформянето на преводния образ на българската литература, което още веднъж подчертава ключовата му посредническа роля.**

Книгоиздаването по своята природа е „домашна индустрия“ - децентрализирана, спонтанна, лична; в най-голяма степен присъща на малки групи съмишленици, отдадени на занаята си, ревниво бранещи автономията си, чувствителни към нуждите на писателите и към разнообразните интереси на читателите.

Ако парите бяха основната им цел, то те вероятно биха избрали друго поле на професионална реализация²⁴.

Джейсън Епщайн,
американски редактор и издател,
един от създателите на
„Ню Йорк Ривю ъв Букс“,
из „Бизнесът с книги:
Минало, настояще и бъдеще
на книгоиздаването“, 2001

²⁴ Jason Epstein, *Book Business: Publishing: Past, Present, and Future* (W. W. Norton & Company, US 2001)

4. КОЙТО РИСКУВА - (НЕ) ПЕЧЕЛИ.

Чуждестранните издатели на българска литература

Според настоящата библиография, издаването на българска литература на други езици в пълна степен потвърждава първата част от изказването на Епщайн - децентрализирано, спонтанно, лично, случайно, най-често не свързано с глобални тенденции, трудно видимо, рисковано и непечелившо предприятие. Макар и да звучи пресилено, профилът на издателствата, включили български заглавия в каталозите си, е толкова разнообразен, колкото и профилът на публикуваните автори. На пръв поглед библиографията сякаш разгъва цялото ветрило на издателските форми и мащаби - от съвсем малки издатели като Ivy Press до мощните Actes Sud, Marietti и Baldini Castoldi Dalai; от бутиковите Voland и Smokestack до пазарно ориентираното DTV; от мисионерските Wieser и L'Esprit des Péninsules до свързаните с литературните политики на соц-обмена Радуга и Художественная литература. Интересно е обаче, че в голямата си част издателствата, присъстващи в библиографията, за 20 години не публикуват повече от едно-две български заглавия.

4.1. Най-активни издателства

Сред издателствата се открояват осем с най-голям брой преводи от български:

1. L'Esprit des Péninsules (Франция) - 17
2. Makavej (Северна Македония) - 15
3. Wieser (Австрия) - 13
4. Voland (Италия) - 12
5. Napkút (Унгария) - 11
6. Радуга (Русия) - 8; Actes Sud (Франция) - 8
7. Ivy Press (САЩ) - 7

Оказва се, че, с изключение на Actes Sud и Радуга, останалите класирани издателства са малки, с некомерсиален профил, някои от които

подкрепяни с публични средства и създадени/ръководени от авторитетна и силно мотивирана в мисията да представя българска литература фигура - Ерик Нуло, Лойже Визер, Даниела Ди Сора, Людмила Попова-Уитман, Дьорд Сонди и пр. Мотивациите на тяхната издателка политика, разбира се, имат различен характер: лични контакти; произход; българска връзка; интерес към конкретен автор; интерес към източноевропейски литератури и т.н.

Класацията се оглавява със 17 български заглавия на вече несъществуващото френско издателство *L'Esprit des Péninsules*, създадено от Ерик Нуло. Идеята на издателя е да примири враждуващите балкански народи чрез взаимно опознаване на литературата, а каталогът наброява над 200 заглавия, издадени в периода 1993-2004, и селектирани от т.нар. литература на „полуостровите“ - балкански, иберийски, скандинавски.

Другото важно за изследването издателство, заложило на 13 български заглавия, е австрийското *Wieser*, чийто каталог включва над 900 заглавия за 23 години. Създателят Лойже Визер конципира дейността си като своеобразен мост между Източна и Западна Европа. Затова и фокус на издателството са преводи от източно- и югоизточноевропейски литератури - над 350 заглавия, сред които доминират преводи от словенски. Издателството получава и съществена подкрепа от *KulturKontakt* - Австрия.

Италианското *Voland*, създадено през 1995 от славистката Даниела Ди Сора, също е сред малкото издателства, в чийто фокус (славянски литератури) попадат 12 български заглавия (от общо над 230 заглавия в каталога). Макар и малко по мащаб, *Voland* е престижно издателство с ясно формулирана политика, строга концепция и капацитет в генерирането на публикации.

Унгарското *Narkút* е създадено през 2004 от Дьорд Сонди - литературовед, поет и преводач, преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“ и доскорошен директор на Унгарския културен институт в София. Интересът му към българската

литература се изразява не само в активен ангажимент в промоцията на съвременни писатели, поети и драматурзи в Унгария, но и в превод (над 300 български автори, представени в периодични издания, антологии и авторски книги). Неслучайно в каталога на *Napkút* са включени 11 български заглавия за по-малко от 7 години.

Освен тези 4 издателства трябва да споменем македонското *Makavej*, което има в каталога си 15 български заглавия, издадени във връзка с инициативата *Македонска литературна визита в София*, която се провежда ежегодно от 2006 година. Факт е обаче, че нито *Македонската литературна визита в София*, нито въпросните издания получават особена публичност в българските културни и литературни медии.

С по-особен статут е базираното в Принстън американско издателство *Ivy Press*, създадено от българката Людмила Попова-Уитман. Мисията на Уитман е да представя на англоезичната публика изключително българска поезия в превод на английски. Макар и добро начинание, между 2000 и 2005 г. *Ivy Press* има в каталога си само 7 издания, като всяко от тях излиза и в англоезичен, и в двуезичен вариант.

И накрая - двете издателства с по 8 български заглавия в класацията - руското *Радуга* и френското *Actes Sud*. *Радуга* е активен издател на български автори най-вече между 1989 и 1991. Твърде вероятно е появилите се в този период заглавия да са резултат от инерцията на дирижираните от писателските съюзи литературни „обмени на опит“ в рамките на бившия соц-блок. Показателно за това е, че след 1991 „интересът“ на *Радуга* към българската литература се стопява и до 2010 година няма нито едно българско заглавие.

Actes Sud е най-голямото и с ясно международно присъствие издателство, попадащо в класацията - с огромен каталог (около 9700 заглавия) и над трийсетгодишна история. Това е едно от най-мощните и престижни издателства, в които изобщо са излизали български преводи. Между

1991 и 2002 Actes Sud представя на френския книжен пазар Христо Бойчев, Станислав Стратиев, Неда Антонова, Антон Дончев (с две заглавия и едно преиздание) и Николай Кънчев (с две заглавия). За съжаление обаче след 2002 в каталога на издателството не попадат български автори, въпреки раздвижването на литературната преводна сцена, което се наблюдава през последните години.

4.2. Профил, мотивация, селекция

Като цяло чуждите издателства, публикували преводи на български автори в периода 1989-2010, според обема на годишната си продукция са **предимно малки** (напр. *Fédérop* - Франция; *Dybbuk* - Чехия, *Smokestack* - Великобритания; *Droschl* - Австрия) или **средни** (напр. *Arlea* - Франция). Според проведените 19 анкети с чужди издатели годишната им продукция варира в диапазон от 5 до 100 книги годишно, като преобладават издателства, чийто годишен каталог включва около 20-25 заглавия. В повечето случаи респондентите описват издателствата, за които работят, като профилирани в издаване на източноевропейска и балканска литература или пък със специален фокус върху литературата на поредки или застрашени от изчезване езици.

Мотивацията на чуждите анкетирувани издатели да включват български заглавия в програмите си произтича от желанието да се представи и популяризира литература, която де факто е слабо позната в съответната културен контекст²⁵. В някои случаи, макар и свързана със сериозен пазарен риск, подобна издателска мотивация води до сравнително добри резултати (според анкетите). Например преводите на Теодора Димова, Емилия Дворянова и Георги Господинов във Франция;

²⁵ Малко по-различен е случаят с чешките издателства. Тъй като в Чехия съществува дългогодишна традиция на славистични изследвания, за тамошните издатели в по-голяма степен е наличен контекст, в който преводите от български попадат.

Иван Кулеков, Георги Господинов и Алек Попов в Италия; Владимир Зарев, Алек Попов и Георги Господинов в Германия и Австрия и пр., по данни на издателите и преводачите - макар и никога да не пробиват в класациите на най-продаваните книги - успяват да създадат своя аудитория и да изградят кръг от почитатели. От издателство Fédérop (Франция) твърдят, че романът на Емилия Дворянова „Passion или смъртта на Алиса“, макар бавно и трудно, е успял да се продаде в целия си тираж. Същото важи за преводите на „Естествен роман“ на Георги Господинов, чиито първи издания във Франция, Германия, Чехия, Хърватска, Северна Македония и Сърбия са изчерпани, а в Хърватска и Северна Македония вече има втори издания (по данни на автора).

На въпроса как избират дадена книга или автор повечето издатели подчертават **ключовата роля на преводача**. Преводачите са тези, които се свързват с издателствата, намират финансиране на преводите и най-активно работят за промоцията на изданията. С други думи, според информацията от направените анкети, **българските преводи почти никога не се случват по пътя, типичен за голяма част от продажбите на права в света**, а именно чрез активен агент, чрез критически успех на даден автор в превод на език, който съответното издателство следи и/или чрез успех на предишно издание на местния пазар.

4.3. Пазарен успех?

Общо място в проведените анкети с чужди издатели се оказва **подчертаната липса на „пазарен успех“ на българските заглавия**. Понятието „пазарен успех“, разбира се, се определя от няколко променливи: тиражи (за некомерсиални автори от малки литератури варират средно между 1000 и 2500, но в по-малки страни като Северна Македония или Хърватска съответно се движат между 500 и 1000); обзрим период от време за реализиране на тиража; мащаб на пазара. За съжаление малцина от анкетираните издатели

съобщават конкретни цифри, така че фактическата информация, която успяхме да набавим, е сравнително оскъдна.

Любопитно все пак е, че, макар да се оплакват от липсата на „пазарен успех“, повечето респонденти предпочитат да говорят в анкетите за редките изключения от правилото. Такива са изданията на разказите на **Йордан Радичков** в Италия (Marietti); четирите издания на „Балада за Георг Хених“ на **Виктор Пасков** във Франция; „Случаят Джем“ на **Вера Мутафчиева**, продаден в тираж 7000 във Франция през 1988; преводите на романите на **Владимир Зарев** в Германия, от които първата част на трилогията „Битието“ е продадена в тираж 3000-4000; „Мисия Лондон“ на **Алек Попов**, която две години след като е издадена с твърди корици в Rezidenz Verlag, прави пробив в голямото и масово издателство DTV, специализирано в преиздания с меки корици, с 4539 заглавия за 16 години; **Анжел Вагенщайн** във Франция, а също в Италия (където романът му „Сбогом, Шанхай“ излиза в едно от най-старите и престижни издателства Baldini Castoldi Dalai) и Испания (където Libros del Asteroide публикува „Петокнижието“ в тираж 3000 с две преиздания, а „Сбогом, Шанхай“ - в тираж 5000), „Естествен роман“ на **Георги Господинов**, чийто тираж е изчерпан в Сърбия и има две издания в Северна Македония и Хърватска с тираж от по 1200 копия.

За съжаление анкетиранияте издатели в повечето случаи не споменават периода, за който успяват да реализират тиражите.

За успех е редно да се смятат и редките случаи на **по-дългосрочни издателски ангажименти** с даден български автор, когато те не са подплатени от сериозно външно финансиране: като например три заглавия на Антон Дончев в каталога на престижното Actes Sud, две заглавия на Николай Кънчев в същото издателство, три заглавия на Алек Попов в Rezidenz Verlag, по две заглавия на Анжел Вагенщайн в Baldini Castoldi Dalai и Libros del Asteroide, по две заглавия на Георги Господинов в Droschl Verlag и Lidove noviny и т.н. В такива

случаи, макар и да нямаме директни сведения за продажби, продължаващият издателски ангажимент означава, че издателят „залага“ на съответния автор и счита опита си за успешен.

Това, че българските заглавия не извършват пазарен пробив в чужбина - според твърденията на респондентите - не е свързано с ниско качество. А и едва ли съществуват критерии за подобна оценка, предвид факта, че относително ниските тиражи, недостатъчната продаваемост и слабата промоция са причина за затруднена рецепция - липса на достатъчно критически отзиви или пък - какъвто е испанският случай (според българиста Хуес Галвес) - безкритичност на рецензиите: *„Всичко, което мъчно успява да си пробие път до Запада (...) трябва да се похвали като „голямо откритие“. Без контекст...“* Ако обаче заскобим фактора „качество“ и разгледаме проблема в прагматичен ключ, причините за непродаваемостта се оказват изцяло от „извънлитературен“ характер. На първо място (както и Мари Врина посочва в интервюто си) пласирането на преводна литература в дадена страна е променлива величина, зависеща от определена конюнктура (национални традиции в превода и четенето, геополитически фактори и пр.), в която по ред причини България сякаш все още не попада. Неконтролируемата „съдба“ на дадено българско заглавие зависи и от това в какъв издателски каталог попада, в съседство с какви други имена. Т.е. издателите често вземат решения въз основа на понякога произволни аналогии с подобни (според тях) заглавия. Винаги е добре да приличаш на продаваемия Кундера, но е рисковано, ако работата ти напомни на издателя си за някой от десетките несполучили експерименти.

От друга страна липсва активен ангажимент на български институции, които да се занимават с културна популяризация в чужбина и подкрепа не просто за производството, но и за промоцията, която е тясно свързана с пазарната реализация, на даден превод. Поради относително тесния си профил, непазарната ориентация и следовател-

но ограничения финансов ресурс, издателствата, ангажирани с български автори, срещат редица сериозни проблеми около представянето и плащането на изданията. Липсата на бюджет за масирана промоция (гостувания на автори, ангажиране на журналисти, организиране на интервюта в периодични издания с висок тираж или в електронни медии) прави невъзможно изработването на инструменти за влияние върху по-широка заинтересована общност. Но сякаш най-отчетливият и с най-много негативни последици проблем - особено на малките издателства - е затрудненият достъп до големите вериги книжарници. Това в голяма степен важи за страни като Великобритания, Франция, Италия, Испания и все още не е валидно за Чехия. Оттук и обяснението защо даден издател няма интерес да публикува преводи на автори от малки страни и езици - не просто заради обречеността на пазарен неуспех, но и заради негативния ефект, който една книга с ниска продаваемост оказва върху отношенията по веригата *издателство-книгоразпространение-книжари*. Или както твърди издателката Даниела Ди Сора („Воланд“ - Италия): „...книгата трябва да се продава по книжарниците - в противен случай издателят може да се дискредитира сред книжарите като публикуващ непродаваеми книги, което наврежда на целия му каталог.“ Случаят с „Майки“ и „Адриана“ на **Теодора Димова** е любопитен, тъй като според сведения на издателството книжарите решават да задържат за по-дълго време книгите на видимо място, което говори за един реален интерес и положителна оценка на авторката и нейното творчество.

В резултат на това книжният пазар оперира в „затворен кръг“: големите издателства плащат на големите вериги книжарници, за да може книгата на даден автор - предполага се добре продаваема - да стои известен период на витрината или на стелаж с рекламираните от книжарницата издания. По този начин книжарите се лишават от собствена концепция, а издателите се принуждават да не поемат рискове, за сметка на което си осигуряват видимост. Това, разбира се,

е глобален проблем, който не засяга само преводите от български, но именно като такъв изисква специални усилия, мерки и практики за реализирането на продукта - от процедурите на селекция до изработването на внимателно прицелена реклама.

Не по-малко важно от факта на публикуването или от пазарния успех в чужбина на дадена българска книга е проследяването на нейната рецепция - отзиви на оперативната критика, академични употреби и пр. Подобно „дълбочинно“ проследяване на реализацията на преводите би могло да е предмет на следващо проучване.

5. ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ за една бъдеща стратегия за българската литература в превод

Целта на тази последна част от изследването е да очертае общите посоки на една възможна стратегия за представянето на българска литература извън страната. Диагностицират се някои специфични проблеми, набелязват се общи стратегически подходи и се предлага списък с инструменти, изготвен въз основа на проведените интервюта и на анализа на успешни практики в други европейски страни²⁶.

Препоръките засягат предимно държавните институции, за които осигуряването на адекватни условия за развитие на българската култура би трябвало да е централна задача. В същото време се надяваме те да стимулират и ангажират по-широк кръг лица и институции, които директно или индиректно участват в циркулацията на български литературни преводи.

5.1. Стратегически пречки пред участието на българската литература в международната литературна комуникация

Представянето на литературни текстове, написани на български език, в превод е:

- I. застрашено от липсата на грижа за естествените посредници в процеса по представяне на българска литература (най-вече преводачи и чуждестранни българисти) и от липса на усилия за **разширяване** на кръга им (към писатели имигранти, журналисти, редактори, литературни агенти и т.н.);
- II. ограничено от **отсъствието на адекватно финансиране**, на **визия** както за външна културна политика и за национална културна стратегия, така и за връзка между двете;

²⁶ Детайлите около евентуалното стартиране на такава стратегия - изработване на стратегическа визия, план, финансови параметри, параметри за оценка, контрол и измерване на ефективността и т.н., не са цел на този текст.

III. белявано от **комплекса на „малката“ литература**, което автоматично фиксира позицията на българската литература като нуждаеща се от помощ, като част от „малцинствена“ общност. Това предполага не равнопоставено партньорство, а прилагане/предприемане на специални насърчителни мерки, което в крайна сметка подхранва изолацията;

IV. **капсулирано** поради 1) изолация от представянето на другите изкуства извън страната; 2) липса на връзка между различните инициативи и 3) отсъствие на партньорства с определящи за сектора международни прояви, институции, мрежи;

V. ръководено от **неписано изискване за „национална репрезентативност“** на подкрепяните произведения и автори, от очакване за една единствена стратегия и в крайна сметка - за една единствена **централизирана** институция. Този подход не държи сметка за множествеността на публиките, на експертизите и интересите на различните действащи лица и институции (писателски, изследователски, издателски, преводачески, тези на „националния брандинг“ и други) в книжния и литературен сектор. В допълнение той е причина и за неотчитане на ролята на новите мениджърски и рекламни подходи при маркетинга на литература.

5.2. Възможни стратегически подходи

Описаните горе пет проблемни полета трябва да бъдат взети под внимание и преодолявани от всяка политика за представяне на българска литература и дори от всяка отделна инициатива, колкото и малка да е тя.

Грижата за посредниците е ключова. Както става ясно от настоящето изследване, българската литература в превод е зависима - дори твърде зависима! - от своите преводачи, от техния вкус и мотивация. Дотолкова зависима, че професионалната преориентация на един единствен човек може да доведе до тотална липса на преводи на

някои от езиците за години напред. Грижата за преводача като посредник би включвала повече внимание към българистичните центрове, усилие по засилване на мотивацията на преводачите и по осигуряване на континуитет в преводаческите поколения. Едновременно с това грижата за посредниците би трябвало да се разшири и към други естествени партньори като български автори, пишещи на други езици²⁷, чуждестранни писатели и журналисти, които пишат за България²⁸, българската диаспора - особено в културната сфера, рекламата и медиите. Такива фигури заемат специфично гранично положение между културите и многопластовата им идентичност позволява прочит и в българска посока. Успехът на автори от български произход, пишещи на други езици, има катализиращ ефект.

Вместо на малцинствен комплекс стратегиите за подкрепа на преводите от български би трябвало да се основават на споделено разбиране за нуждата от публично финансирани механизми, **допълващи и коригиращи пазарната логиката.**

За да бъдат успешни, ефективни и видими, усилията по представяне на българската литература в превод трябва да се откажат от опитите да я инструментализират единствено за целите на националния маркетинг (или „брандиране“). Разбира се, някои литературни текстове могат да играят ролята на национални „посланици“ или да участват в брандингови стратегии, но тогава те попадат в сферата на външната, а не на културната политика, която би трябвало да бъде чувствителна към сложността на полето си. С други думи конкретните стратегии и принципи на селекция трябва да подменят въпроса „С какво този превод допринася за имиджа на България или на българската литература?“ с въпроса „Как този превод участва в глобалната (европейска, регионална, жанрова и прочее) културна комуникация?“.

²⁷ Като Илия Троянов, Леони Ходкевич, Димитър Динев, Ружа Лазарова, Капка Касабова, Цвета Софрониева и други.

²⁸ Като Сибиле Левичаров, Рана Дасгупта, Лори Грѐм.

Иначе казано всяка бъдеща политика в тази посока трябва да е ориентирана **не толкова към износ и налагане на продукт, а към участие в диалог**. Да се основава на усилия за улесняване на достъпа, **осигуряване на реципрочно участие и „вписващо” присъствие** на българската литература. Директно следствие от тези принципи би било дългосрочна инвестиция в присъствие и участие на български автори и теми в по-широки международни контексти, програми, фестивали и форуми вместо еднократни акции по национална „промоция”. С други думи участието в **съвместни международни литературни инициативи** би трябвало да се разпознава като също толкова ценно (а дори и по-важно) от усилията по промотиране на български текстове и автори с цел конкретни издания на дадени езици.

Успешната външна литературна политика би трябвало да се откаже - или поне да прецизира, неписаното очакване да излъчва т.нар. „образ на българската литература” най-малко по две причини. На първо място, защото образът никога няма да бъде пълен. На второ място, защото всеки образ би се сблъскал както с разминаванията между образа вътре в страната и този на чуждестранната публика, така и с множествеността на самите публикации, които имат различни интереси и читателски навици.

В по-тесен смисъл логиката на „националния образ” се оказва неработеща и при представянето на български щандове на панаири на книгата. Интересът на гилдийната организация АБК, която обикновено ги организира, е основно и разбираемо! насочен към установяване и задълбочаване на професионални издателски контакти и сделки с права, докато публичното финансиране на такива представяния очаква щандът да е „лице” на цялата българската литература и издателска продукция. Подобно напрежение между гилдийна и „национална” логика демонстрираха в миналото панаирните представяния и на други малки пазари като Сърбия, Унгария, Словения и прочее, чиито издатели и до днес не могат да

си позволят да се представят чрез индивидуални щандове. За разлика от България обаче тези национални щандове успяха да намерят успешни и разпознаваеми формули, чрез които да обслужват интересите на книжния си бизнес и да представят културата на страната си, без да смесват двете.

Излизът на една литература навън, така да се каже, започва у дома. Литературният превод е двустранен процес и присъствието на една литература в превод е в пряка зависимост от **литературното гостоприемство** на собствената и страна, от отвореността ѝ за други езици чрез превод на текстове, от домакинство на книжни панаири, литературни фестивали, съвместни четения и т.н.

Преодоляването на изолацията би трябвало да бъде цел и в по линия на по-тясно сътрудничество и координация между институциите. Дори и когато представянето на българската литература в чужбина се мисли като чисто национална задача и е затворена в „национални“ канали (като българските посолства например), тя по необходимост трябва да **координира работата си, да партнира и извлича ползи от символичния, професионален и организационен ресурс на други програми** с история, опит и публична разпознаваемост. Такива са например финансиращи програми с наднационални цели („Традуки“ или програма „Култура“ на ЕК), професионални мрежи (CEATL, LAF, FEP, FIT, RECIT, HALMA и др.), панаири на книгата, литературни фестивали и други събития, периодични издания за култура, други медии. В идеалния случай подобно **отваряне към партньорства** би диверсифицирало и източниците на финансиране, а оттам - и представите за литературен обмен, които стоят в основата на различните политики.

5.3. Възможни инструменти с доказан ефект върху динамиката на преводите

„...липсата на специализирана институция, която да подкрепя финансово преводите от български и да поощрява разпространението на българската литература в чужбина, е най-големият проблем. Като пример за страни със съществуващи и отлично действащи подобни институции веднага мога да дам Унгария, Турция или Корея“

Фабио Джеймс Петани,
издател,
„Балдини Кастолди Далай“
- Италия

„...винаги се настройвам подозрително, когато някоя държава ми предлага списъци с важни според нея писатели. Хубаво е да има информация, но това никога не определя окончателния ми избор на автори“

Чад Пост,
Three Percent -
САЩ

1. Създаване на агенция за подкрепа на превода и представянето на българска литература в чужбина, която да бъде:

- децентрализирана и с повече от един източник на финансиране;
- най-малко на „една ръка разстояние“ от Министерство на културата и/или Министерство на външните работи. Всички такива агенции в европейските страни, с изключение на Чехия и Хърватска, имат самостоятелно управление, макар че работят предимно с публични средства и са в различни отношения с програмите за подкрепа на преводи, литература, четене и/или библиотеки вътре в страната (съвпадат, напълно отделно са или са в някаква форма на партньорство);
- с широка експертна и партньорска база, която да осигурява необходимата „конкуренция“ на подходите, като подкрепя проекти на други организации с различен подход и цели.

**„Предвиждам деня,
в който единствените
книги, които ще можем да
правим, са такива
(субсидирани - б.р.)”**

**Джон О'Брайън,
Dalkey Press - САЩ
в интервю за
Ню Йорк Таймс²⁹**

2. Субсидии за съфинансиране на издателски и други предложения

Субсидиите за конкретни преводи на книги са основен инструмент, без който всички останали добри намерения губят смисъл. Основната му цел е да компенсира пазарния риск при издаването на преводи. Едновременно с това субсидиите работят най-добре единствено в комбинация с други елементи на литературната промоция и сами по себе си не могат до доведат до видим ефект в динамиката на преводите.

Подкрепата на превода и издаването на български автори на други езици чрез съфинансиране на проекти следва да бъде най-малкото:

- разделена на подсхеми за:
 - *издателски предложения;*
 - *проекти на преводачи;*
 - *проекти на периодични издания (на хартия или електронни);*
- разделена на подсхеми, обслужващи различни стратегически цели (например превод на репрезентативни произведения, ключови текстове на българската литература, актуални творби, жанрови произведения и прочее, според стратегията на схемата);
- независима, с прозрачни процедури за кандидатстване и с адекватна динамика на сесиите (т.е. най-малко два пъти годишно)

²⁹ От 7 декември 2010

	<p>В случаите с издателски проекти да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • бъде отворена за кандидатстване за единични заглавия или поредици единствено за чуждестранни издателства; • предвижда отделно финансиране на аргументирани разходи за промоция; • третира отделно проекти за развиване на сътрудничество между местни (български) и чужди издателства за широк обмен (чрез взаимни преводи, четения, участия в панаири и други комуникационни дейности).
	<p>3. Преводачески и други награди</p> <p>Наградите са инструмент, който допринася за повишаване на ангажимента, на видимостта и дори за финансовата мотивация на хора и организации, ангажирани с представянето на българската литература извън страната. Те са не само признание за качество, но и канал за повече медийна и публична видимост на иначе „самотната“ професия на преводача.</p> <p>Наградите могат да се присъждат, както за конкретен текст, така и за цялостен принос в културното посредничество - както на преводачи, така и на критици, изследователи, журналисти, редактори, издателства и други културни институции.</p>

„...целели престой в България за езиково-културно опресняване на познанията и по повод книжарски, издателски събития; учредяването на награди за превод и пр.“

Аугусто Фонсека,
преводач

„Винаги съм мечтал да превода например „Българи от старо време“ в Копривщица, „Чичовци“ в Сопот и т. н.“

Хюсеин Мевсим,
преводач

„В семинарите за българисти преводът не е нито приоритет, нито дори редовна опция, а факултативен - като народните танци.“

Нева Мичева,
преводачка

4. Програми за „литературно гостоприемство“ като например:

а) Творчески престои, стипендии, менторски програми и специализации за преводачи, изследователи, редактори и журналисти.

За такива програми съществуват множество добри практики и различни модели. Тук бихме искали да обърнем внимание, че е добре те да:

- бъдат обвързани със създаване на продукт (текст, превод), индивидуално или в екип;
- включват възможност за съвместна работа с (живите) автори на превеждания текст;
- предвиждат възможност за съвместна работа на преводачи на един и същ текст на няколко езика;
- са отворени към журналисти в масовите медии и културната периодика (от типа на програмата на „Следваща страница“ от 2005 г.³⁰);
- предвиждат развитие в дългосрочен план по посока отваряне към балканския регион и включване на преводачи и от и на други езици (освен български).

б) Литературни фестивали и съвместни четения с чуждестранни автори в България;

в) Уеб-базиран ресурсен център за преводачи от български с професионални профили, възможност за общуване между преводачи от български на различни езици, (от типа www.proz.com)

³⁰ <http://www.npage.org/article105.html>

„Вместо да правя малки конференции за България, на които знаем кои ще дойдат, аз предпочитам да участвам на по-големи колоквиуми и да давам думата на България... Не искам да привличам вече привлечените.“

Мари Врина, преводачка

5. Програми за мобилност

а) улесняване на участието на съвременни български писатели във фестивали, четения и други събития, за които имат специална покана;

б) мобилност на български литературни агенти и литературни мениджъри: участия в панаири на книгата, конференции и други събития с цел развиване на конкретен проект;

в) по-систематично, аргументирано и координирано участие на международните книжни панаири: създаване на цялостна концепция на панаирно присъствие; избор на приоритетни панаири; изграждане на подходящ щанд (или елементи от него) и т.н.

„Би било чудесно, ако имаше списъци с бестселъри (като каталозите на „Хеликон“), които да се предлагат във формата на нюзлетър или на панаирите, както и информация кои български заглавия са / ще бъдат преведени на други езици.“

Инес Себеста, преводачка

6. Създаване и развиване на различни информационни канали,

които да създадат достатъчно плътен и разбираем, „преводим“ контекст на съвременната българската литература и да инструментализират пътищата, по които книгите намират издателите си.

Тези информационни източници трябва най-общо да отговарят на следните условия:

- да бъдат мултиезични;
- гъвкаво да използват различни носители;
- да имат активна политика за популяризирането и разпространението си, вместо пасивно да очакват наплив от интерес;

„Периодично да се разпращат писма с новини до издателите (защото - до доказване на противното - планината никога няма да дойде при Мохамед)“

Сибиле Кирхбах,
литературна агентка
и преводачка

- да бъдат класифицирани, групирани по „пазарни ниши“ и според очакваните публики.

а) Примери за типове информация:

- бази данни за съвременни български книги с кратки фишове на почти рекламен език. Особено важно е тук селекцията да е поднесена адекватно на издателската логика, например по жанрове (като класика, съвременна проза, поезия, масова литература, хумористична литература, криминална и трилъри, фентъзи и прочее);
- актуални данни за българските книжни класации;
- списък на български творби, преведени по света, но и списъци по езици - английски, френски, немски и испански в частност (езиците, на които редакторите обикновено четат);
- данни за продажбите на преводите;
- сведения за спечелени награди или номинации за такива (в България или чужбина); класация на самите награди по значимост;
- линкове или файлове с отзиви от чуждия печат;
- поръчкови обзорни текстове, както и рецензии за конкретни български книги на английски, френски и немски, съобразени с аудиторията, а не просто преводи на рецензии от български издания;
- изпращане на рецензионни екземпляри на преводачи и посредници;

- преводи на откъси (от типа на тези в www.contemporarybulgarianwriters.com);
- списък с линкове към институции, които предлагат субсидии или друг тип подкрепа;
- електронен бюлетин за новини от българския книжен пазар за абонати с интерес към преводите от български - издатели, преводачи, организации. За нуждите на бюлетина - база данни на чуждестранни издателства с активна политика на превода от български или изобщо;
- печатни издания, базирани на горната информация и специално редактирани за отделни книжни панаири или книжни събития;

б) Осигуряване на разпространението в български книжарници на издадени в чужбина преводни български заглавия.

5.4. Няколко източноевропейски национални програми за подкрепа на превода: дейности и бюджети

страна	институции	дейности	годишен бюджет за 2010 (в евро)	официално обявени партньори
Румъния	Румънски културен институт (отдел "Национален център за книгата"); Министерство на културата и националното наследство	<ul style="list-style-type: none"> • субсидии за издателства и списания през 3 различни по профил грантови схеми; • стипендии за преводачи (постоян в страната, семинари, организирани на срещи; културна програма), специална програма за млади преводачи; • 10 панаира на книгата в Европа (през 2011-12 г., вкл. Москва и Болоня) с щанд и каталози на автори, специално подбрани и преведени на езика на страната домакин на панаира; • четения на румънски автори и участия в литературни събития в чужбина; 	900 000 €	<ul style="list-style-type: none"> • EUNIC (мрежа на националните културни институти на ЕС); • Literatur-Haus - Берлин; • "Съвременни румънски автори" (база данни, поддържана от две големи румънски издателства); • Infocarte (Books-in-Print каталог на Румъния); • The Observer Translation Project (частно списание за литературни преводи на 7 езика) и множество медийни партньори; • Официален партньор на Traduki

<p style="text-align: center;">Полша</p>	<p style="text-align: center;">Институт за книгата</p>	<ul style="list-style-type: none"> • субсидии за издателства; субсидирани на преводи на откъси; • база данни за писатели с основна информация; • информационен сайт на 5 езика (вкл. руски и иврит); • “Нови полски книги” - каталог на всеки 6 месеца и на два езика; • награда за най-добър превод от полски; • награда за принос в промоцията на полска литература (за критици, изследователи и организатори на събития); • преводачески срещи (по отделните езици!); • представяне на панаири; • семинари за чуждестранни издатели; • HOMINES URBANI - резиденции и стипендии за писатели, преводачи и критици от немско-езичния свят, Украйна и Беларус; • изследвания и новини от книжния пазар 	<p style="text-align: center;">Няма информация</p>	<ul style="list-style-type: none"> • полските културни институти извън страната; • литературни фестивали в Полша; • Ягелонски университет; • Вила “Дециус” и много други
--	--	--	--	--

Латвия

Латвийски литературен център;
Фондация “Национален културен капитал”;
Дом за писатели и преводачи - Вентспилс

- координация на литературни инициативи с международно участие;
- субсидии за издатели;
- поръчка на преводи на откъси;
- преводачески награди;
- преводачески резиденции;
- специални каталози с автори в зависимост от панаира на книгата;
- списание “Латвийска литература” на английски;
- брошури с контекстуализиращи критически текстове по жанрове и за отделни автори;
- действа като своеобразен литературен агент.

Няма информация

- центрове за промоция на литература от съседните страни (Естония, Литва), мрежата Literature across Frontiers;
- програма “Култура” на община Рига;
- Държавна агенция по езика;
- Агенция за консултиране по авторски права, всички професионални асоциации в сферата на книгата;
- литературни списания и портали;
- издателства;
- RECIT.

<p>Хърватска</p>	<p>Министерство на културата - Отдел за промоция на книгата и четенето</p>	<ul style="list-style-type: none"> • субсидии за чуждестранни изда-телства; • билатерални ли-тературни програ-ми за обмен; • мобилност за пи-сатели. 	<p>Няма информация</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Отдел за култура на фламандска-та общност; • Литератур-но друже-ство “Het beschrijf”; • Literature across Frontiers и много други.
<p>Унгария</p>	<p>Унгарска фондация за книгата; Унгарска къща на преводачите; Преводаческа фондация “Милан Фющ” към Унгарската академия на науките</p>	<ul style="list-style-type: none"> • субсидии за чуждестранни издателства; • печатни информационни издания във връзка с конкретни форуми; • преводачески резиденции; • преводачески „лагери”. 	<p>94 767 € само за субсидии; За преводаческите резиденции няма информация</p>	

Сърбия

Министерство на културата - Отдел за книгата;
Международен преводачески център в Сремски Карловци;
Къща на писателите в Търсич;
Търговска камара

- субсидии за чуждестранни издавателства;
- резиденции за преводачи и писатели;
- представяния на панаири (10 за 2010 г.), информационни материали;
- изследвания на сектора.

46 500 € за субсидии
плюс 25 000 € през 2010 за преводи на немски (панаира в Лайпциг)
Поддръжка за преводачески център и Къща на писателите

- проект с частното издателство Geopoetika за издаване на преводи на английски в страната и разпространяването им сред потенциални издатели, агенти и др. в чужбина;
- Traduki.

**5.5. Разпределение на разходите при
9 европейски организации за подкрепа
на книгата и преводите в Европа³¹**

Вид разход	Процент от общия бюджет за 2008 г.	Промяна в бюджета за 2009 г.
Субсидии за превод за чуждестранни издателства	38%	с 80% по-малко
Субсидии за издателски проекти на местни издателства (превод и оригинални произведения)	28%	с 23% по-малко
Индивидуални проекти на преводачи и писатели (стипендии и др.)	14%	с 22% по-малко
Други разходи (административни)	8%	без промяна
Събития (четения, семинари, конференции)	4%	с 30 % по-малко
Промоция и комуникация (брошури, уебсайтове и др.)	4%	без промяна
Пътни разходи за автори	2%	с 22% по-малко
Пътни разходи на персонала	2%	без промяна

³¹ Данните са от Survey of Key National Organizations Supporting Literary Exchange and Translation in the European Union, Budapest Observatory, Budapest, 2011 (непубликуван ръкопис).

ПРЕВОД И ПРЕХОД

**Българската литература в превод:
статистики, коментари, препоръки**

Авторски екип

Фондация „Следваща страница“
София 1113, ул. Латинка №12
тел. 0886 116 088
имейл: info@npage.org
www.npage.org

От 2000 г. насам всички настоящи и бъдещи страни членки на Европейския съюз развиват последователна политика и откриват специални програми за подкрепа на превода, за да представят литературата си на други езици.

Единствено в България (и Северна Македония) такива програми не съществуват, а държавната подкрепа за промоция на литературни преводи извън страната се активира само по инцидентни поводи.

Тази брошура представя изследване, което:

- за първи път от 1989 година насам представя максимално изчерпателни библиографски данни за литературните преводи от български на други езици;
- анкетира преводачи от български, чуждестранни издатели и културни институции и обобщава мненията им;
- предлага индивидуални изследвания със специален фокус върху ситуацията с превода на българска литература във Франция, Италия, Испания, Германия, Австрия и Чехия;
- предлага общи подходи и конкретни препоръки за една бъдеща политика на промоция на българска литература извън страната;
- отговаря на въпроси като:
 - Кой превежда българска литература?
 - Кой издава българска литература в превод?
 - Как издателите избират заглавия за превод?
 - Кои са най-превежданите след 1989 г. автори?
 - Какво означава „пазарен успех“?....

